

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Eşcinsellik ve LGBT Aktivizmi: Sosyo-Politik Bir Değerlendirme

Emrah Eker*

Giriş

Çalıştay düzenleme heyetinden davet telefonu aldıktan ve görüştüğüm sonra tarafıma gönderilen çalıştay içeriği ve bu bağlamda bana düşen konu başlıkları aslında başlı başına üzerine kitaplar yazılabilecek (ve hatta yazılan), sempozyumlar düzenlenecek (ve hatta düzenlenen) muhtevayı haiz idi. Bu bağlamda 30 dakikalık bir sunumda bu beklentiyi karşılamak tümüyle mümkün olmasa da -çalıştay katılımcılarının sahip olduğunu varsaydığım mühtesebata da güvenerek- malumun ilanı türünden bir sunumdan ziyade en önemli gördüğüm, ayrıca iki müzakerecinin eleştiri ve katkılarıyla eğilmelerini arzuladığım ve ardından da programın -bence en verimli kısmı olacak olan- 1,5 saatlik “Serbest Müzakereler” bölümünde tüm hazirunun kritik ve değerlendirmeleriyle mesafe kat edebileceğimizi düşündüğüm hususları netleştirmek adına meseleleri üç ana başlık altında toplayarak tartışmaya açmanın faydalı olacağına kanaat getirdim. Artı olarak başlıkların muhtevasına ışık tutan ipuçları işlevini yüklediğim kısa cümleleri başlıkların altlarına iliştiirmenin okuyucu/dinleyici açısından bir kolaylık olacağını düşündüm ve sonuç olarak şöyle bir “içindekiler” ile sunumumun ana hatlarını şekillendirmiş oldum:

➤ Kavramsal Çerçeve

- “Sıradan/işlevsel bir terim” ve “Truva atı” yakıştırmaları arasında “toplumsal cinsiyet” kavramı ve pratiğe yansıyan etkisi

➤ Tarihi Arka Plan

- Dönemine göre dönüşen LGBT aktivizminin Türkiye tecrübesi

➤ Toplum ve Siyaset

- Algı toplumunda savrulan toplum algısı ve bağımsız Türkiye’nin bağımlı siyasetinde LGBT aktivizmine karşı politika üret(eme)mek

➤ Sonuç ve Soru(n)lar

Diğer yandan yine metnin literatür ve tartışma kısımlarını okuyucunun lehine olacak şekilde ayırıştırma adına mezkûr üç ana başlığın altına birer adet “Tespit” ve “Tartışma” alt başlıkları koyulmuştur. Böylelikle ana başlıklarla ilgili literatürdeki görüşler “Tespit” başlığı altında toplanmış ve ardından bu görüşlerin analiz ve kritiğine “Tartışma” kısmında yer verilmiştir. Bu yöntem literatüre hâkim okuyucunun “Tespit” başlığı altında vakit kaybetmeden “Tartışma” kısmına geçmesine ve dolayısıyla vakti daha tasarruflu kullanabilmesine olanak sağlayacaktır.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır.

Kavramsal Çerçeve

“Sıradan/işlevsel bir terim” ve “Truva atı” yakıştırmaları arasında “toplumsal cinsiyet” kavramı ve pratiğe yansıyan etkisi

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu bölümde Türkiye’de aile ve cinsiyet tartışmalarının odağında olan kavramlara, bu kavramlara yüklenen anlam ve bu anlamlar için belirlenen sınır farklılıklarına ve buradan neşet eden tartışmalara değinilecektir. Bu bağlamda öncelikle “Tespit” başlığı altında “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” kavramlarının anlamı/farkı belirtilecek, yine alana özgü benzer/türev kavramlara değinilecek ve “Tartışma” bölümünde ise özellikle sınırlarıyla ilgili üzerinde konsensüs oluşmamış olan bu kavramlar etrafında kısır bir döngüye giren tartışmalara ve bunun pratiğe/aktüele yansıyan sonuçlarına yer verilecektir.

Tespit

“*Toplumsal Cinsiyet*” kavramı ülkemiz açısından bir yönüyle -özellikle halk bazında- güncel/aktüel, bir diğer yönüyle de -özellikle akademi ve siyaset camiasında- çokça tartışılan ve tartışma yaratan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda “*Toplumsal Cinsiyet*” ve “*Eşitliği*” kavramları üzerinden toplumun iki ana bloğa ayrıldığı görülmektedir. Bir bloğa göre toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi bireylerin özgürlükleri ve eşit haklara sahip olması açısından son derece önemli ve savunulması gereken bir mefhumu işaret ediyorken, diğer bloğa göre ise -özellikle “LGBT” olgusu ile birlikte anılması ve “aileyi tehdit eden” bir unsur olarak görülmesi nedeniyle- derhal sosyo-kültürel düzenlemeler ve eğitim politikalarından izale edilmesi gereken bir “Truva atı” (Özkazanç, 2019, 2022; Şahin, 2020) olarak görülmektedir. Bu bloklaşmada tarafların tezlerini analiz edebilmek için kavramın sosyoloji disiplini içerisinde tarihsel arka planına ve ne anlama geldiğine dair birkaç tanımlamaya yer verilecektir.

Giddens, ilk dönem sosyologlarının eserlerinde toplumsal cinsiyet meselesine nadiren yer verildiğini ve bu bağlamda bireylerin cinsiyet özelliklerinden uzak bir şekilde ele alındığını ifade etmektedir (2013, s. 147). “*Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*” isimli kitabında ise Ersöz, önde gelen kuramcılardan Durkheim ve Weber’in, cinsiyetlerin toplumdaki konumlarını açıklamak üzere “*doğurganlık*” olgusuna başvurduklarını ve Rousseau’nun da cinsiyetlerin kamusal ve özel alanda ayrışmasını sosyal düzenin bir parçası olarak gördüğünü belirtir (2016, s. 13).

Marks açısından durum biraz daha farklıdır. O, cinsiyetler arasındaki güç ve statü farklılıklarından hareketle sınıfsal temelde bir yaklaşım sergiler. Ona göre ilk toplumlarda toplumsal cinsiyet ve sınıf farklılıkları söz konusu değilken cinsiyetler arası ayrışma, toplumda boy gösteren sınıfsal ayrışmaya paralel olarak daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır (Giddens, 2013, s. 147). Cervulla ve Roberts “*Homo Exoticus: Irk, Sınıf ve Queer Eleştirisi*” (2015, s. 119) isimli eserinde Feminizm ve LGBT hareketinin Marks’ı bu yönüyle eleştirdiğini; her meselenin “sınıf çatışması” ile ilişkilendirilemeyeceğini belirtmektedir. Diğer yandan Blank ise “*Düzcinsel: Heteroseksüelliğin Şaşırtıcı Derecede Kısa Tarihi*” (2019) isimli eserinde heteroseksüelliğin sanıldığı şekilde köklü bir geçmişi olmadığını, toplumsal hayatın ve iktidar ilişkilerinin bu süreçte belirleyici olduğunu ileri sürmektedir.

Yakın dönemde ise toplumsal cinsiyet -özellikle feminizm eliyle- toplumsal açıdan dünyanın çözümlenmesinde merkezî bir konuma getirilmiştir. Giddens, -farklı feminist yaklaşımların olduğunu belirtmekle birlikte- feministlerin geniş çerçevede epistemolojiyi cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine inşa ettiklerini ifade etmektedir

(2013, s. 148). Günümüzde “*Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*” (Butler, 2016) isimli eseriyle sıkça anılan; Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret (Mayıs 2010) ve verdiği “*Queer Yoldaşlığı ve Savaş Karşısı Siyaset*” başlıklı konferansla¹ ilgili literatürde çokça yer edinen Judith Butler’ın ileri sürdüğü iddia ise toplumsal cinsiyetin sabit değil akışkan olduğu ve bireylerin ne olduklarından ziyade ne yaptıklarıyla sergilendiğidir. Konunun LGBT hareketi ile ilişkisi bağlamında Giddens, Butler’ın çalışmasını (2016) temele alan *queer* teorisine değinmektedir. Eskilerde bir aşağılama ifadesi olan “*queer*” kelimesi, 1980’lerden itibaren eşcinsel bireyler tarafından farklı bir formda kanıksanmıştır. İsmi buradan alan *queer* teorisine göre sosyoloji disiplini heteroseksist yargılarla konulara yaklaşmaktadır ve bunun dışında kalan seslere kulakları tıkalıdır (2013, s. 504).

Dökmen, “*Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*” başlıklı eserinde konuyu etraflıca ele almaktadır. Öncelikle, -Batı literatüründe de birbirlerinin yerine kullanıldığına değinen yazar- “*cinsiyet*” ve “*toplumsal cinsiyet*” kavramları arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. “*cinsiyet*” kelimesi “*sex*”, “*toplumsal cinsiyet*” ifadesi ise “*gender*” kelimesinin karşılığı olarak dilimizde yerini almıştır.² Bu bağlamda “*cinsiyet*” sözcüğünü “*kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eder ve biyolojik bir yapıya karşılık gelir*” şeklinde tanımlanmaktadır. “*Toplumsal cinsiyet*” ise “*kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamlar ve beklentiler*” olarak tanımlanmıştır. Toplumsal cinsiyet bu yönüyle “*kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içermektedir*” (Dökmen, 2009, ss. 19–20).

Toplumsal Cinsiyet kavramından türeyen pek çok ifade literatüre girmiştir. “*Kültürel açıdan kadın ve erkek için uygun görülen kişilik özellikleri ve davranışlarını*” ifade eden Toplumsal Cinsiyet Roller (Gender Roles); “*kadın ve erkeğin toplumsal kurumlar (aile, din, eğitim, siyaset, vb.) içinde mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü eşit düzeyde kullanmaları*”nı ifade eden Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (Gender Equality); bu ortamın sağlamadığı durumları ifade eden Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (Gender Inequality) ve “*toplumun, bir grup olarak kadınların ve bir grup olarak da erkeklerin göstermelerini beklediği özellikleri*” ifade eden Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları (Gender Stereotypes) bunlardan bazılarıdır (Dökmen, 2009, ss. 28–32; Gökkaya, 2018, ss. 27–33).

Günümüzde “*Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları*” başlı başına özerk bir çalışma alanı hâline gelmiştir. İlgili olay ve olgular, üniversite ve farklı araştırma merkezlerinde farklı disiplinler tarafından ele alınmaktadır.³ Konu sadece “*kadın çalışmaları*” üzerinden masaya yatırılmamaktadır. “*Kadın Çalışmaları (Women Studies)*” çok daha köklü ve yaygın olmakla birlikte “*erillik (masculinity)*” bağlamında ortaya konan çalışmaların sayısı da her geçen gün artmaktadır.⁴ Ancak günümüze kadar tartışılabilen bir husus ise “*cinsiyet*” ve “*toplumsal cinsiyet*” ilişkisi ve sınırları bağlamında kendini

¹ Butler’ın konferansta değindiği queer merkezli konuları Durudoğan “*Judith Butler ve Queer Etiği*” başlıklı makalesinde kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Durudoğan, 2011, ss. 87–98).

² İlgili kavramlara dönük literal ve tarihsel bilgiler, farklı disiplinlerde geliştirilen kuramlar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Dökmen, 2009, ss. 17–95)

³ Bu bağlamda bazı örnekler için bkz: (Altun, 2017; Batı, 2017; Değirmenci, 2017; Erdem ve Altun, 2017; Gürsoy, 2017; Kaya, 2017; Kaylı, 2017; Özdağoğlu, 2017; Safi, 2017; Toker, 2017).

⁴ Erilliği, İslamcı habitus çerçevesinde sorgulayan bir çalışma örneği için bkz: (Okutan, 2017).

göstermektedir. Amman “*Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet: Sosyal, Bilimsel Yaklaşımlar*” başlıklı makalesinde konuyla ilgili şu iki tutumu hatalı bulduğunu ifade etmektedir:

“Doğumla başlayan cinsiyet sosyalleştirmesiyle doğrudan bağlantılı cinsel sosyalleşme, 4-5 yaş civarında başlayan, ergenliğe doğru gittikçe bedendeki hormonal değişikliklere paralel olarak belirginleşen biyo-kültürel bir süreçtir. Burada sosyalleştirme yerine sosyalleşme terimini ve kültürel yerine biyo-kültürel ifadesini tercih etmemin nedeni, cinselliğin, çocuğun cinsiyet sosyalleştirmesi sürecinde oluşturduğu bilişsel şemaların ve özellikle arkadaş çevresiyle etkileşimlerinin, hormonal değişikliklerle eklemlenerek ürettiği aktif bir bileşim olmasıdır. Cinsiyet sosyalleştirmesinin büyük ölçüde kültürel bir inşa olduğunu kabul etmek isabetlidir. Ancak bu kabulden hareketle, cinsel sosyalleşmeyi de kültüre indirgemek, dolayısıyla temelinde yatan doğal (biyolojik/hormonal) itki ve yönelimi gözden kaçırmak hatasına düşülmemelidir.” (Amman, 2012, s. 18).

Amman’ın ilgili iki “uç” yaklaşıma olan eleştirisi önem arz etmektedir. Zira bireyin gelişiminde, tutum ve davranışlarında biyolojik cinsiyeti ile toplumsal cinsiyetinin girift şekilde var olan “etkili ve belirleyici” konumu bu bağlamda göz ardı edilmemelidir.

Albayrak da benzer şekilde Oakley’in “*erkekliğin ve kadınlığın toplumsal olarak inşa edildiği*” ifadesi ile Bourdieu’nun bu inşa sonucu var olan toplumsal yapıda erkek ve kadın arasındaki ilişkinin bir “*tahakküm ilişkisi*” olduğuna dair vurgusunu dile getirdikten sonra Amman’ın mezkur yaklaşımına yer vermekte ve bu bağlamda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olgusuna ayrıştırıcı şekilde “ya ya” düzleminden bakılmaktansa biyolojik ve kültürel anlamda daha girift ve çoklu etkinin varlığına işaret eden “*hem hem de*” yaklaşımının daha isabetli bir okuma olduğuna değinmektedir (2019, ss. 16, 17).

Tartışma

Buraya kadar -aslında çok daha geniş bir literatürde var olan, ancak büyük ölçüde anlatı açısından birbirinin tekrarı mesabesinde değerlendirebileceğimiz- “cinsiyet”, “toplumsal cinsiyet” ve türev kavramların neye tekabül ettiğine değinilmiş oldu. Her ne kadar tanımlar net gibi görülse de tartışmalar ve alana dair söylem geliştiren tarafların ileri sürdüğü görüşler dikkate alındığında kavramın sınırları hususunda bir konsensüs olmadığı aşıkardır. Bunu biraz daha açmak gerekirse; evet, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ayrılığı taraflarca kabul ediliyor denebilir; ancak bu iki kavramın sınırları nerede başlayıp nerede bitiyor? Örneğin bir erkek çocuğunun oyuncak seçimi ile bir kız çocuğunun oyuncak seçimi arasındaki farkı biyolojik cinsiyeti ile mi yoksa toplumsal cinsiyeti ile mi açıklayabiliriz, ya da her ikisiyle mi? Veya günümüzde belirli mesleklerde belirli cinsiyetlerin ön plana çıkmasını hangi nedene bağlayabiliriz? Benzer şekilde bir futbol müsabakasında tribünleri dolduranların daha çok erkekler olması neye göre açıklanabilir; biyolojik cinsiyete göre mi, toplumsal cinsiyete göre mi?

İşte her ne kadar tanımların açılanmasında pek bir tartışma gün yüzüne çıkmıyor olsa da bu kavramların taalluk ettiği alana dair bu gibi sorulara verilen cevaplarda görüşlerin birbirlerinden ayrıştığını görebiliyoruz. Zira bir kısım tüm farklılıkların biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak daha çocukluktan itibaren küçük yaşlarda toplumun, daha özelden ebeveynlerin oyuncak seçiminden başlayarak eylem ve

söylemlerle devam eden bir kodlama ile gerçekleştiğini, kısaca toplumsal cinsiyet kalıplarının bireylere yüklediği toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ayrıştığını savunmakta iken diğer bir kısım ise bu gibi farklılıklarda biyolojik cinsiyetin de yadsınamaz bir rol oynadığını ileri sürmektedir.

Bu ayrışma basit bir görüş ayrılığı veya yorum farkı gibi görülse de bunun günümüzde cereyan eden cinsiyet tartışmalarının temelinde yatan önemli bir faktör olduğu kanaatini taşımaktayız. Zira ekonomiden siyasete, aileden eğitime ülkede alınan tüm kararlar ve güdülen politikalarda bu kavramın ihtiva ettiği anlamların ve sınırlarının yansımaları, önemli etkileri mevcut bulunmaktadır. Bunu “Toplum ve Siyaset” başlığı altında yer alan bir dizi sözleşme ve yasaların gerekçelendirme metinlerinde görebilmekteyiz.

Tarihi Arka Plan

Dönemine göre dönüşen LGBT aktivizminin Türkiye tecrübesi

Bu bölümde 90’lı yıllardan itibaren Türkiye’de oluşan ve gelişen LGBT aktivizminin nasıl bir seyir izlediğine, dönem ve koşullara göre nasıl dönüştüğüne ve özellikle dayatma ve propaganda süreçlerine engel teşkil eden din -İslâm- ve dindar -Müslüman- ile olan karşılıklı ilişkilerinin dönemselsel olarak hangi saiklerle farklılaştığına ve bu bağlamda çeşitlenen stratejilerine ve de en nihayetinde hangi noktaya evrildiğine/ulaştığına “Türkiye’deki LGBT Literatüründe Din ve Dindar Algısı: Bir Gömülü Teori Çalışması” başlıklı tezimizden* iktibaslarla değinilecektir.

Tespit

LGBT olgusu günümüzde ulusal ve uluslararası ölçekte cereyan eden sosyal, siyasal, hukuki alanlar başta olmak üzere pek çok disiplini ilgilendiren gelişmelere paralel olarak hem akademik camiada hem de medya -özellikle son dönemde sosyal medya-platformlarında üzerinde tartışılan ve yayınlar üretilen önemli bir gündem maddesi hâline gelmiştir. Özellikle sosyal bilimler çatısı altında yapılan çalışmalarda Türkiye gibi -global çapta kendini gösteren sekülerleşmeden payına düşeni almakla birlikte- vatandaşlarının baskın çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede bu konunun dinden bağımsız bir şekilde ele alınması düşünülemez. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışmalarda inanç ve toplum bağlamında okumalar ve yorumlar kaçınılmaz görülmektedir. LGBT bireylerinin özellikle dindar/muhafazakâr kesimle gergin ilişkisi de yine bu çok yönlü okumalar çerçevesinde değerlendirmeye alınmalıdır.

LGBT aktivizminin seyri ile ilgili olarak, Cogito’nun “*Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*” başlıklı sayısında yer alan, “*Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri*” isimli yazı, kapsamı itibariyle öne çıkmaktadır. Hareketin seyrini bütünüyle ele alan yazar ilk olarak 80’lerin 12 Eylül’den kaynaklı baskıcı ortamında eşcinsellerin bir partner bulabilse de bulamasa da “*ağladıklarını*” ifade etmektedir. Zira bir yandan eşcinsel bir partner bulmak mesele iken, diğer yandan edinilen bir partnerle nerede ve nasıl yaşayacakları ayrı bir mesele olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Yazar ardından “93-94” yıllarında İstanbul ve Ankara’da “*geri dönülmez bir şekilde resmî/formel olmayan bir*

* Emrah Eker, *Türkiye’deki LGBT Literatüründe Din ve Dindar Algısı: Bir Gömülü Teori Çalışması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi, 2020.

örgütlenme sürecine” girildiğinden bahsetmektedir (Erol, 2011b, ss. 434–436). Bu dönemin ilk ve en önemli meyvesi Kaos GL Dergisi’dir.

Ardından Kaos GL’nin bir dernek olarak resmî hüviyete kavuştuğu yeni bir döneme girilmiştir. 2005 yılı ve sonrasına tekabül eden bu dönemde farklı illerde değişik isimlerde LGBT yapılanmaları kurulmuştur. İstanbul’da *Lambdaistanbul*, Bursa’da *Gökkuşluğu*, İzmir’de *Siyah Pembe Üçgen* ve Ankara’daki ikinci bir dernek olarak *Pembe Hayat* bu yeni kurulan LGBT yapılanmaları arasındadır. Yazar, günümüze gelindiğinde ise Türkiye’nin pek çok iline yayılmış olan LGBT dernek ve kuruluşlarının artık tüm etkinlik ve aktivitelerini açık ve görünür şekilde yaptıklarını dile getirmektedir (Erol, 2011b, ss. 437, 438).

Cömert ise, “*Eşcinsel Arzuyu Adlandırma ve Sınıflandırmaya Tarihsel Bir Bakış*” başlıklı yazısında (2006, ss. 42–45) eşcinselliğin toplumdaki algılanış biçimini dört kavramsallaştırma ile ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki dinsel bir tanımlama olan “*lanetli livatacı*”, ikincisi tıp bakış açısını yansıtan “*hastalıklı homoseksüel*”, üçüncüsü LGBT hareketinin isyan bayrağını açtığı döneme işaret eden “*gururlu gey*” ve son olarak cinsel yönelimlerin “*doğuştan*” olduğu iddiasının “*değişken ve akışkan*” iddiasına dönüştüğü döneme ve de bu bağlamda “*queer*” kavramına dikkat çeken “*kararsız kuir*”dir.

Türk medyasının LGBT bireylerle ilgili tutum ve duruşunun zaman içerisinde evrildiğini söylemek mümkündür.⁵ Bir yönüyle ulusal çaptaki sosyo-kültürel şartlar bu değişimde etkili olmakta iken, diğer yönüyle özellikle son çeyrek asırda global ölçekte cereyan eden konu ile ilgili gelişmeler⁶, Türkiye’deki LGBT sürecini ve dolayısıyla Türk medyasının konuya yaklaşım tarzını da değiştirmekte ve dönüştürmekte etkin rol oynamıştır. İnceoğlu’nun, Karakaş ve Çakır’ın eseri (2013, s. 7) için kaleme aldığı giriş yazısında Türk medyasında LGBT sunumu ana hatlarıyla üç döneme ayrılmaktadır: Yazar ilk olarak, 12 Eylül darbesini takip eden yıllara tekabül eden; LGBT bireylerin daha çok cinayet, AIDS, ahlâk dışı davranışlar, fuhuş ve çocuklara olumsuz örnek gibi tümüyle negatif bir tablonun çizildiği ilk dönemden söz etmektedir. Bu dönemde “*homoseksüel*” diye adlandırılan LGBT bireylerin daha çok travestilik ve transseksüellikle özdeşleştirildiği belirtilmektedir. Kaos GL’nin Eylül 1994 tarihinde Türkiye’de ilk kez yayımlanan gey ve lezbiyen dergisi ise Türk medyasının ikinci dönemine tekabül etmektedir. Bu dönem yazar tarafından “*yarı maskeli dönem*” olarak isimlendirilmiştir. Zira LGBT bireyler bir yandan görünür olma çabasına girmişken diğer yandan medyanın tutumundan kaynaklanan bir özgüvensizlik hâli söz konusudur. Ancak ilk dönemden farklı olarak Cumhuriyet Gazetesi ve dönemin Express

⁵ Bilindiği üzere medyanın toplum üzerinde etkisi büyüktür. Bu sebeple devletler, partiler, toplum mühendisliği ile ilgilenen kurum ve kuruluşlar, hedeflerine ulaşabilmek için medyayı vazgeçilmez bir aygıt olarak görmüş ve kullanmışlardır. Aile Akademisi Derneği’nin bir giriş yazısı ile tercüme ederek sunduğu Kasım 1987 tarihli eserde (The Overhauling Of Straight America: Waging Peace) Batı’da LGBT hareketinin toplum tarafından kabullenilmesinde bir enstrüman olarak kullanılan medyanın rolüne ve bu bağlamda geliştirilen stratejilere yer verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Kirk ve Pill, 2015).; Batı’da toplumun LGBT hareketine bakışının ne şekilde evrildiğine yönelik 1972–2016 yılları kapsayan istatistikler için bkz.: (Twenge, 2018, ss. 297–302).

⁶ Bu bağlamda ABD ve Avrupa’nın eşcinsellik karşıtı tutumlarına yönelik tarihi ve siyasi bir arka plan için bkz.: (Oksačan, 2012; Taylor, 2017, ss. 614–622; Wolf, 2012).

Dergisi gibi yayın organları LGBT bireylere dönük olumlu haberlere sayfalarında yer vermeye başlamıştır. “Maskesiz” olarak tanımlanan son dönem ise Kaos GL’nin 2001 yılı 1 Mayıs kutlamalarında açtığı pankarttaki ifade ile karakterize edilebilir: “Eşcinseliz, gerçeğiz, buradayız”. Artık LGBT bireylerin açıkça meydanlarda yer aldığı ve buna paralel olarak her geçen gün medyada da görünürlüklerinin arttığı bir süreç başlamıştır.⁷ Bu dönemden sonra günümüze kadar LGBT birey ve hareketini konu edinen haberler inişli çıkışlı da olsa sürekli olarak Türk mediasında yer almıştır ve günümüzde de yer almaya devam etmektedir.

Buraya kadar zikrettiğimiz dönemlendirme örneklerinde LGBT literatürünün seyri ile ilgili kesişen noktalar bulunmakla birlikte daha farklı bir kategorizasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, eşcinsellerin medyada “hayali bir varlık” ve “normal dışı” olarak algılandığı ilk dönemden “yarı maskeli” diye nitelendirildiği ikinci döneme geçişini Türkiye’nin ilk gey ve lezbiyen dergisi olan Kaos GL Dergisi’nin yayın hayatına başladığı yıllar olarak belirtilmesi oldukça yerinde bir tespit olarak görülmektedir. Zira -sonraki bölümlerde yer verdiğimiz üzere- Kaos GL Dergisi, Türkiye’deki LGBT literatürünün tarihi seyri ile ilgili bir kırılma noktası mesabesinde. Dolayısıyla 1994 yılının LGBT literatürü açısından başlangıç dönemi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Literatür dönemlendirmesi açısından 2000’li yıllara kadar süren bu birinci dönem için “Radikal Söylem Dönemi” isimlendirmesi yerinde olacaktır. İlgili başlık altında yer verileceği üzere bu dönemde çıkan tüm sayılarda hemen hemen tüm toplumsal olgulara radikal bir yaklaşım satırlara yansımıştır.

2001 yılı 1 Mayıs kutlamalarında Kaos GL’nin açtığı pankart ve medyanın bu pankart üzerinden diğer sendikal eylem ve söylemleri gölgesinde bırakacak şekilde LGBT hareketine haberlerinde yer vermesiyle yeni bir geçiş dönemine girilmiştir. 2000 yılından itibaren (dergi formatında da bir yenilenmeye gidilmiştir) literatüre yansımalarını gördüğümüz bu dönem, bir diğer ifadeyle LGBT hareketi için “Dolaptan Çıkma Dönemi” olmuştur. Yine ilgili başlıkta ele alınacağı üzere üçüncü döneme kadar çıkan yazılarda ve de özellikle dergide bir yazı dizisi hâlinde “Nasıl Bir Eşcinsel Hareket” üst başlığıyla paylaşılan metinlerde, üzerinde en çok hemfikir olunan konu artık “dolaptan çıkma”nın vaktinin geldiğidir.

2008 yılının Mayıs-Haziran sayısı ise yine sembolik bir değere sahiptir. Zira Kaos GL Dergisi bu tarihte 100. sayısını yayınlamıştır. Kapağında, aralarında yazar ve sanatçıların olduğu 100 kişinin resmine yer verilen bu sayının editoryal yazısı -ilk sayının başlığına atfen- “Kaos GL 100. Kez Şanlıyor” cümlesiyle başlamaktadır ve bu sayının önemi şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“1 ve iki 0 yan yana gelince ne güzel duruyor değil mi? Ya kapaktaki 100 yüzün 1 araya gelmesine ne demeli? 15 sene öncesine kadar ancak hayalini

⁷ Erol da medyanın tutumu ile ilgili farklı isimlendirmelerle benzer bir dönemlendirme ortaya koymuştur: Birinci dönem: “Flash Haber”, ikinci dönem: “Ortaya çıkış ancak meydandan kaçış”, üçüncü dönem: “Eşcinseliz, gerçeğiz, buradayız”. (Erol, 2011b, ss. 451–457).; Eşcinselliğin sinemada görünürlüğü bağlamında global ölçekte 60’lardan günümüze kadar geçirdiği evreler ve daha özelde ise Türkiye sinema sektöründe LGBT görünürlüğü ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: (Çoban, 2017; Davies, 2010; Karakış, 1997; Koç, 2015a; Meleke, 2016; Özkan, 1994; Sahillioğlu, 2005; Stevenson, 2000).; Gey ve lezbiyen araştırmalarının edebiyat çalışmalarına olan etkisi hakkında bkz.: (Stevens, 2011).

kurabileceğimiz bu görüntü bugün derginin kapağını süslüyor işte. Kapağıyla, ismini ve sözünü yanımızdan eksik etmeyen onlarca yazarıyla bu sayı 1 düş gibi...” (Kaos GL, 2008, s. 1).

Böylelikle günümüze kadar devam edecek olan yeni bir döneme girilmiştir. Bu üçüncü döneme ise “Destek ve Açılım Dönemi” ismi uygun düşmektedir. Bu isimlendirmedeki “destek” kelimesinin anlamı çok yönlüdür; Bir yönüyle 100. sayının kapağında 100 fotoğrafa yer verilerek dergiye bundan böyle açık ve aleni desteğin söz konusu olduğu bir dönemi vurgulamaktayken, diğer yönüyle 2008 itibarıyla başlayan ve her geçen yıl artarak devam eden proje desteklerini ifade etmektedir. Başlıktaki “açılım” ifadesi ise üçüncü dönem dinî temalı metinlerde değinildiği üzere, LGBT literatüründeki İslâm ile yakınlaşma ve barışma çabalarına tekabül etmektedir. İlgili başlık altında bu hususlara değinilecektir.

Bahsettiğimiz yazınsal literatürdeki artış ve bu yayınlara verilen destekler devam ediyor olsa da yakın dönemde çok daha köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle yeni neslin televizyondan giderek uzaklaştığı ve başta cep telefonları üzerinden olmak üzere tablet ve diğer cihazlarla internet dünyasına yakınlaştığı bu dönemde, LGBT bireyleri konu(k) ve gündem eden YouTube kanalları, literatürün yeni bir alana ve formata bürünmesine sebebiyet vermiştir. Zira okuma alışkanlığının zayıf olduğu ülkemizde, ücretle ulaşılabilen kitaplar ve bedele mukabil abonelik gerektiren dergiler, ulaşılması bedelsiz ve seyretmesi görece zahmetsiz olan videolar karşısında çok sınırlı bir kesime hitap etmek durumunda kalmışlardır. Buna karşın ilgili YouTube kanallarının LGBT temalı ve katılımlı söyleşileri on milyondan fazla kez izlenmiştir. Bu kitleye yazınsal literatür üzerinden ulaşmak pek -ve hatta hiç- mümkün görünmemektedir.

LGBT literatürü ile ilgili dönemlendirme önerimizin temellendirilmesi noktasında “Dönemsel Değerlendirme”ye tabi tutmadan önce belirtmek gerekir ki, aşağıda yer alan dönemlendirmelerde yeni bir dönemin başlangıcı, bir önceki dönemin kendine has özelliklerini tümüyle kaybettiği veya önceki dönemin karakteristiğinin tümüyle değiştiği anlamına gelmemektedir. Elbette sosyal süreçlerde olduğu gibi literatürde de geçiş ve değişim dönemleri belirli bir zaman dilimine ihtiyaç duymaktadır. Burada da dönemlendirme başlıklarından anlaşılması gereken, başlıkta yer alan özelliğin/durumun o dönemde daha ön planda olduğu ve/veya bu dönem için daha fazla önem arz ediyor olmasıdır. Bununla birlikte örneğin ilk dönemde pik seviyeye ulaşan radikal söylemlere, daha yumuşak tonda olmakla birlikte sonraki dönemlerde ve hatta günümüzde de hâlen şahit olunmaktadır. Dolayısıyla dönemler arası geçişlerin keskin bir çizgiye sahip olmadığı; çoğu zaman girift ve de genel olarak uzun bir sürece yayılmış değişim ve dönüşüm süreçlerine tekabül ettiği unutulmamalıdır.

İlk dönemin başlangıcı olarak 1994 yılının tercih edilmesinin sebebi ise bu tarihten önce konu çerçevesinde Türkiye’de LGBT literatüründen bahsedilemiyor oluşudur. Erol da, 2011’de kaleme aldığı yazısının “Eşcinsellerin Örgütlenme Seyri” başlıklı kısmında, LGBT örgütlenmesiyle ilgili olarak “koca bir tarihten” söz edemediğini, bir tarih vermek gerekirse ancak “15-20 yıl kadar geriye” gidilebileceğini ifade etmektedir (2011b, s. 432). Benzer şekilde aynı konuyu gündeme taşıyan 2014 tarihli makalenin “Özet” kısmında ise şu iki cümle yer almaktadır:

“Türkiye’de LGBTİ örgütlenmesinin tarihi yaklaşık 20 yıl öncesine gitmektedir. Bu anlamda LGBTİ’lerin bir araya gelme ve örgütlenme süreçlerinin tarihi aynı zamanda kendilerini yaratma tarihi olarak okunabilir.” (Erol, 2014, s. 277).

Ayrıca birinci dönemde yer alan okur yorumlarından da anlaşılacağı üzere, Kaos GL Dergisi öncesinde Türkiye’deki LGBT bireylerin benimsediği, sahiplendiği ve takip ettiği kayda değer bir yayına rastlanmamıştır.

Sonuç olarak; 90’ların başından itibaren resmî olmayan yapılanmalar şeklinde kendi iç kamusalını şekillendirmeye başlayan LGBT hareketinin, Ankara ve İstanbul gibi büyükşehirlerde az sayıdaki eşcinsel bireyin bir araya gelmesiyle ve tartışma gruplarının oluşmasıyla diğer LGBT bireyleri etrafında toplamaya başladığı (Depeli, 2006, s. 40) ve bu noktada -bu yeni topluluğun hem iletişimini sağlayacak hem de hareket felsefesini yazınsal zeminde tartışacak/paylaşacak- bir ihtiyaç olarak LGBT literatürünün doğduğu ifade edilebilir.

Bir sonraki bölüme geçmeden önce çalıştay konusu ile ilgili olduğu için LGBT literatüründe eleştirilerden en fazla nasibini alan kurumlardan biri olan “*aile*”ye yönelik kısa bir değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır. Öncelikle genel olarak aile kurumunun “*heteroseksüel sosyalizasyon*” sürecinde işlevsel bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır (Kaos GL, 1994b, s. 4, 1998e, s. 21). Bu bağlamda “*erkek egemenliğinin kadınları denetim altında tutarken en güvendiği kurum*”un şüphesiz *aile* olduğuna (Can, 2014, s. 51) değinildikten sonra şu cümlelere yer verilmektedir:

“Aile üzerinden kadınlara yapılan bütün bu saldırılar karşısında biz feministler de “Aileye bağımlı değiliz, muhtaç değiliz; sevgi için de, dayanışma için de aile şart değil. Kan bağı temelli, üreme odaklı heteroseksist aile bizi ne özgürleştirir ne de güçlendirir; bize ancak mutsuz bir hayat vaat edebilir. İhtiyaçlarımızın daha eşit, daha özgür, daha kolektif biçimlerde karşılanması mümkün” diyerek konumumuzu belirlemiş, büyütmek istediğimiz bu mücadeleye dair ilk sözümüzü bir kampanyayla söylemiş olduk. Elbette, bu sözün hayattaki karşılığını görmenin zor olduğunun, daha alınacak çok yol olduğunun farkındaydık. Dedik ya, bu ilk sözümüzü; başka bir hayatı aramak için kalenin beklilerine karşı bir isyanın başlangıcıydı aslında: “Aile yıkılmayacak kale değil. Aile dışında hayat var!” (2014, s. 51).

Tartışma

LGBT aktivizminin 1994 yılında Türkiye’de ilk defa -resmî olmasa da- kurumsallaşmaya başladığı, en eski ve günümüze dek devam eden Kaos GL Dergisi’nin aynı yıl yayına başladığı ve ardından dernekleşme ve yayılma süreçlerinin devam ettiği dönemi başlangıç olarak addedersek çeyrek asrı aşan bir hareketten bahsediyor olduğumuzu ifade edebiliriz. Bu bağlamda “Tespit” bölümünde yer alan verilerden hareketle LGBT aktivizminin/hareketinin dönemine göre dönüşen bir yapıyla günümüze kadar dine, dindara, topluma, bilime, bilim insanına, siyasete ve siyasetçiye karşı değişen bir tutum içerisinde olduğu ifade edilebilir.

Birinci dönemdeki din ve dindar algıları içerik açısından -her dönemde olduğu gibi- büyük ölçüde negatif algı yüklüdür. Ancak ilk dönemdeki metinler ile sonraki dönemlerdeki metinlerin üretim biçimleri farklılık arz etmektedir. İlk dönemde

derginin henüz yazar kadrosu şekillenmemiş ve zenginleşmemiştir. Okurlardan gelen mektup ve yazıların dergide hatırı sayılır bir yeri bulunmaktadır. Bu dönemde çıkan sayılarda yer alan negatif algı yüklü ifadelerin bir kısmının mezkûr mektuplarda ve yazılarda yer aldığı görülmektedir. Bunların hemen hemen hepsi, yazarların kendi yaşamışlıklarından müteşekkildir. Bu noktada birinci dönemde yoğun şekilde işlenen “*din*” ve “*dindar*” algılarının tikel olaylar üzerinden tümel sonuçlara uzanan bir yazı örgüsüne sahip olduğu ifade edilebilir.

İlk dönemde yer alan *dinî temalı metinler* ise iki yönlüdür; Bir kısmı -dönemin genel havasına paralel olarak- radikal söylemlere sahipken, özellikle çeviri olan diğer kısmı ise başlangıç aşamasındaki LGBT hareketine *yol-yordam* gösterir niteliktedir. Bu bağlamda özellikle Wafer (1999) ve Spencer’in (1998a, 1998b, 1998c) yazıları önem arz etmektedir. Zira tam da Wafer’in yazısında telkin edildiği üzere Türkiye’de LGBT hareketinin seyri daha çok üçüncü dönemde belirginleşen, eşcinsellik bağlamında “*İslâm içerisinde bir tartışma*” açmakla ivme kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle birinci dönemde var olan “*İslâm eşcinsellikle bağdaşmaz*” anlayışı üçüncü dönemde İslâm ile eşcinselliği -yeni İslâmî yorumlamalar getirilmesiyle- uzlaştırma anlayışına evrilmiştir. Bu ikinci anlayış bağlamında ise sınırlı sayıda isim -Ludovic-Muhammed Zahed, Zainah Anwar, İmam Muhsin Hendricks⁸ ve Amina Wadud- refere edilmektedir.

Din ve eşcinsellik ilişkisi bağlamında literatürde ileri sürülen farklı iddialar bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre dinî metinler eşcinselliği yasaklamaktadırlar, ancak diğer “*suçlara*” nazaran artı bir “*lanetleme*” veya “*günahların en büyüğü*” olması durumu söz konusu değildir. Bu bağlamda diğer bir söylem ise, “*evet yasaklanmıştır; ancak bizi ilgilendirmemeli*” anlayışını dile getirir niteliktedir.

Bir başka iddia ise dinî metinlerin eşcinselliği yasaklamadığı yönündedir. Bu iddiayı ileri sürenlerden bir kısmı eşcinselliği “*yasaklanmış*” olarak gösteren geleneksel yorumların teknik anlamda Arapça dili açısından yapılan hatalardan kaynaklandığını ifade etmektedir. Diğer bir kısmı ise bütünüyle erkekler tarafından yorumlanan bu metinlerin bu sonuca “*erkek egemen*” anlayışla vardıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla her iki kesimin temel iddiası; dinî metinlere getirilecek yeni yorumlarla bu “*hata*” giderilebilecek ve dinî metinlerin eşcinsel ilişkiyi “*yasaklamadığı*” ortaya çıkarılabilecektir.

Son olarak bu bağlamda literatüre yansıyan bir başka yaklaşım ise bireyin dinsel yönelimi ile cinsel yöneliminin birbirinden bağımsız olduğu, dolayısıyla dinî metinlerin bu konudaki söylemlerine bir değer atfetmenin yersiz olduğu yönündeki tutuma karşılık gelmektedir.

Literatürde cinsellik bağlamında çokça yer verilen bir iddia; dinlerin üreme amacı gütmeyen tüm cinsel birliktelikleri yasakladığı iddiasıdır. İslâm’ın cinselliğe yaklaşımı ile bağdaşmayan bu iddiaya kesin ifadelerle yer verilmesi dikkat çekicidir. Ancak buna benzer şekilde İslâm’ın temel öğretilerine ters düşen ve hemen hemen hepsinin kaynak/referans kullanılmaksızın yer verildiği dinî bilgilerin metin üretimi açısından iki problemliliğe alana tekabül ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki “*halk inançları*”

⁸ Sadece Kaos GL Dergisi’nde değil, örneğin Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma çerçevesinde gerçekleşen bildirilerde de yine Hendricks’e atıfla Lut kıssasında eşcinsellere/eşcinselliğe yönelik bir suçlama yer almadığı iddiası yinelenmektedir. Bkz.: (Dinç, 2011, s. 93).

kategorisinde değerlendirilebilecek olan söylenti ve kulaktan dolma bilgiler olup İslâm’ın temel referans kaynaklarında ve daha özelde İslâm fıkıhında bir karşılığı olmayan mesnetsiz iddialardır. İkinci kısım bilgiler ise özellikle ilk dönem literatüründe çokça yer alan çeviri yazılardır. Bu yazılar Batı tandanslı ve dolayısıyla Hıristiyan inancını ve anlayışını aktaran bir hüviyete sahip olmakla birlikte bu ayrım yapılmaksızın kontekst içerisinde tüm dinlerin aynı kefedeyse değerlendirildiği metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu genellemeci yaklaşım kimi zaman o kadar normal addedilmekte ve benimsenmektedir ki; örneğin 22. sayının kapak yazısında yer alan bir haber metnindeki “*Eşcinseller ve Kilise*” ifadesine atfen, parantez içinde -“Kilise” ibaresi ile ilgili olarak- şu not paylaşılmaktadır: “(Türkiyeli eşcinseller “Din” olarak okuyabilir!)” (Efendisiz, 1997d, s. 23).

Bu bağlamda din algısı ile ilgili olarak varılan diğer bir sonuç; din algısının, dinlerin kendi öz referanslarından hareketle şekillenmesinden ziyade dinlere toptancı bir yaklaşım sonucu oluştuğudur. Ayrıca İslâm’ın eşcinselliğe yaklaşımı ile ilgili olarak *eşcinsel eğilim*, *eşcinsel ilişki* ve *eşcinsel propaganda* ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Daha da önemli bir nokta ise dinlerin konumlandırılmalarında temel referans noktası olarak LGBT bireylere ne derece meşruiyet atfettikleri dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla özellikle eşcinselliğe meşruiyet atfeden, suç ve günah olmadığını iddia eden tüm dinî yorumlar özenle seçilerek pozitif algı yüklü bir formda dergiye yansıtılmıştır. Bu yaklaşım sadece din/dindar ve LGBT ilişkisi bağlamında değil, siyaset/siyasetçi ve LGBT ilişkisi, bilim/bilim insanı ve LGBT ilişkisi, sanat/sanatçı ve LGBT ilişkisi çerçevesinde de bu şekilde cereyan etmektedir. Eşcinsel ilişkiye “cevaz veren”, “normallik atfeden” ve bu tarz ilişkiyi olumlayan tüm dinî yorumlar ve din bilginleri ile bilimsel bilgi ve bilim insanları yegâne *hakikat* olarak lanse edilirken, aynı pozisyonlarda olup aksini iddia edenler ise kalemin izin verdiği sınırlar içerisinde en ağır şekilde cezalandırılmaktadır.

Benzer şekilde ilk dönemde “devlet” ve “siyaset” sadece eleştirilmemekte, bu kurumların tümüyle ilga edilmesini savunan devletsiz bir toplum hayali dile getirilmektedir. Ancak son döneme gelindiğinde artık kurumsal anlamda devlet ve siyasetle barışıldığı, eşcinselliğe “kucak açan” siyasetçiler ile söyleşiler gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin ilk dönemlerde BDP ve daha sonraki dönemlerde ise CHP ve HDP milletvekilleriyle gerçekleştirilen bir dizi söyleşi yazısına yer verilmiştir. Ayrıca Kaos GL ekibi ile gerçekleştirilen söyleşide LGBT bireylerin seslerini meclise ilk defa taşıyan parti olarak BDP’nin ve bu bağlamda katkılarını esirgemeyen Sebahat Tuncel isminin altı çizilmektedir (Cantek, 2013, s. 225). Dönemler göz önünde bulundurulduğunda dindar algısının birinci ve ikinci dönemde büyük ölçüde siyasi karakterlerden bağımsız olduğu, üçüncü dönemde ise iktidar ve Ak Parti merkezli bir negatif dindar algısının literatürde yoğun olarak işlendiği görülmektedir. Ancak diğer yandan LGBT hareketi ve siyaset(çiler)in yakınlaşmasıyla ilgili olarak Tarhan’ın 133. sayıda yer alan “*LGBT Hareketi, Anayasa Kampanyaları ve Bugün*” başlıklı yazısındaki şu ifadeler, LGBT hareketi yanında yer alan siyasetçilerin -en azından bir kısmının- buradan siyasi bir menfaat devşirme çabası içerisinde olduğu düşüncesini teyit eder niteliktedir:

“CHP’nin anayasa süreciyle birlikte ortaya koyduğu performansın hakkını versek bile, LGBT haklarını Batılı-özgürlükçü-laik değerlerin bir parçası olarak Doğulu-muhafazakâr-dinci AKP’nin özgürlükçülüğünün sınırlarını ortaya çıkaran önemli bir enstrüman olarak gördüğü ortada.” (2013, s. 23).

Akademik camia ve bilim insanlarıyla ilgili olarak ise ilk dönemde “*domuz, katil, canavar*” gibi yakıştırmalar söz konusuysa üçüncü döneme gelindiğinde eşcinselliği olumlayan akademisyenlerle artık ortak çalışmaların üretildiği görülmektedir. Bu bağlamda ikinci ve özellikle üçüncü dönemde uluslararası kurum ve kuruluşlardan sağlanan fonlarla ciddi sayıda çalışmaya imza atılmıştır. Ancak bu bağlamda yine Kaos GL dergisinde yayınlanan “*Elif Şafak’la Söyleşi*” başlıklı yazıdaki bir kesit “*LGBT ve siyaset ilişkisinde olduğu gibi LGBT ve akademi arasında da benzer bir menfaat ilişkisi söz konusu mu*” sorusunu akla getirir niteliktedir. Zira hem Elif Şafak’a yöneltilen soru içerisinde, hem de Şafak’ın buna verdiği cevapta akademisyenlerin bu konuya eğilmelerindeki faktörlerden biri olarak “*rant*” mevzuu dile getirilmektedir:

“Kaos GL: Yurt dışındaki birçok üniversitede ‘Gey-Lezbiyen Çalışmaları’ spesifik olarak tanımlanan bir alan ve bu konuda dersler mevcut. Henüz Türkiye’de böyle tanımlanmış bir alan olmamasına karşın, eşcinsellik üzerine yapılan çalışmalarda bir artış görülüyor. Bu yıl içerisinde, İstanbul’da Bilgi Üniversitesi’nde akademisyenler ile birlikte Lambda’nın organize ettiği ve Ankara’da Kaos GL’nin düzenlediği sempozyumda da bunu açıkça görebildik. Akademinin bu ilgisinin, toplumsal gerçekleri gün yüzüne çıkarmak ve tartışılmasını sağlamadaki olumlu rolünün yanında, bir rant aracı hâline gelmeye başlaması ve eşcinselliğin popülerleştirilmesini doğuran bir yönü olduğu konusunda ne düşünüyorsunuz?

Elif Şafak: Akademi hepı topu bir ada, akademisyenler de bir adada yaşadıklarını unutmakta hayli maharetli insanlar. Beni düşündüren, kaygılandıran eşcinsellik ile ilgilenmeye başlaması değil akademinin. Tam tersine bunu olumlu buluyorum çokça, işin içinde rant olsa dahi gene de çok önemli bir adım. Fakat tehlike şurada. Akademi bir ada olduğu için ve bilgiden iktidar damıttığı için ve de hiyerarşilere, alt-üst dağılımına alışkın olduğu için, bunu da bir iktidar ilişkisine çevirmekte gecikmeyecektir.” (Kaos GL, 2003b, s. 27).

Bu söyleşide önemli olan bir nokta ise söyleşinin 2003 yılında yapılıyor olmasıdır. Henüz o vakitlerde akademik camianın bu alana ilgi duymasına neden olan faktörlerden biri olarak “*rant*”tan bahsediliyor olması bu rant’ın mahiyeti, hangi kurum ve kuruluşlardan sağlandığı noktasında yeni bir araştırma sorusu olarak yeni çalışmalara namzettir. Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü döneminde söz konusu ettiğimiz -ve hatta dönem ismi olarak yer verdiğimiz- “*destek*” ifadesi ve ilgili başlık altında yazılanlar bu konuya eğilecek araştırmacılara fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Siyaset ve LGBT ilişkisi ile akademiya ve LGBT ilişkisi bağlamında yer verdiğimiz bu tespitlerden hareketle LGBT olgusuna yönelik tüm siyasi ve entelektüel çabaların salt ranta dayalı olduğuna yönelik bir çıkarımda bulunulmasının oldukça genellemeci bir yaklaşıma karşılık geleceğini ifade etmek gerekmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde belirttiğimiz üzere konu ile ilgili sosyal gelişmelerde çoklu gerçekliği ve çok etkenli bir süreci kabul etmekteyiz. Bu bağlamda Türkiye’deki LGBT hareketinin

tarihsel seyrine odaklanacak araştırmacılar için bu minvalde bir farkındalık kazandırmak adına mezkûr hususların altının çizilmesi ve böylelikle ilgili tarafların dikkatine sunulması, bu çalışmanın alana dönük araştırmalara sunduğu mütevazı katkılarından biri olacaktır.

Bir başka husus şu ki; LGBT literatürünün *din* ve *dindar* ile olan ilişkisi, ileri sürülen bir hipotezin geçerliliğini ölçmek üzere değil, doğru varsayılan bir hipotezin altını doldurmak üzerine kurulmuş ideolojik bir ilişki biçimini yansıtmaktadır. Bu ideolojik yaklaşım çerçevesinde ilk dönemde Batı tandanslı metinlerden mülhem şekilde; din, genellemeci bir tutumla radikal söylemlere muhatap edilmiştir. Ancak bu tutumun Türkiye gibi -her ne kadar laik düzene sahip olsa da- baskın çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir ülkede toplumsal desteği kazanmada başarısız olduğu görülmüş ve bunu başarmak için dinî anlamda Batı merkezli söylem yerine İslâmiyet içerisinden yeni bir yorumun ve buna bağlı söylemin geliştirilmesi gerektiği anlayışı görece yakın dönemde yaygınlaşmıştır. Bu noktada, eşcinsel yönelimleri ve aktivist yönleriyle ön plana çıkmış Müslüman karakterlerin ilgili konulardaki yeni yorum ve söylemleri sayfalara taşınarak -editörün ifadesiyle- *İslâm ile eşcinsellik arasında bir köprü* kurulması ümit edilmiştir. Bu umulan resmin ne derece gerçekleştiği veya gerçekleşmekte olduğu yeni araştırma soruları olarak yeni çalışmalara davetiye çıkarmaktadır.

Bu noktada LGBT literatürünün üçüncü döneminde kendini gösteren din ve LGBT ilişkisi bağlamında bir köprü vazifesi görmesi ümidiyle İslâm’ın içerisinden yeni bir tartışma açma ve yeni bir şariat anlayışı getirme çabasının çok daha dar bir kitlede karşılık bulabileceğini düşünmekteyiz. Oryantalist ve reformist bir çizgide seyreden bu operasyonel okuma çabası -Gürcan’ın yazısında (2008, s. 5) belirttiği üzere “*diğer konularda mangalda kül bırakmıyorken din meselesine gelince mahcup bir sessizliğe gömülmekten*” sıkılan LGBT aktivistleri için ve de eşcinsel yaşam tarzı ile inançlarını meşruiyet zemininde bir araya getirmeyi arzulayan LGBT bireyler açısından ancak işlevsel olabilir. Dolayısıyla bu çabadan ziyade bu yeni dönemde din/dindar ve LGBT ilişkisi bağlamında gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda; *sosyal medyada LGBT profillerini* ve *bu profillerin toplumda nasıl karşılandığını* konu edinen araştırma sorularına öncelik vermesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira mezkûr YouTube yayınlarının LGBT birey ve yaşam tarzına hangi perspektiften bakılacağı noktasında toplumun konuya yaklaşım biçimini ciddi oranda dönüştüreceği kanaatini taşımaktayız.

1994 yılında Kaos GL Dergisi’nin yayına başlamasıyla ontolojik ve epistemolojik açıdan felsefesi şekillenen LGBT hareketi bu süreçte yerel dinamiklerden ve ülke sosyolojisinden ziyade Batı dünyasının birikiminden beslenmiştir. Belli noktalarda bu birikim harekete avantaj sağladıysa da toplumun değerlerine yönelik radikal söylemler toplumla olan zayıf ve gergin ilişkiye olumlu bir yönde katkı sağlamamıştır. Ve hatta Müslüman bir toplum tarafından kutsal kabul edilen “Tanrı”, “din”, “peygamber” ve benzeri olgulara dönük tahfif ve tahkir içerikli ifadeler mevcut gerilime tuz biber ekmeekten öteye geçmemiştir. Bu bağlamda toplumun zaten böyle bir iletişime açık olmadığı iddia edilebilir. Toplum üzerinde büyük etkiye sahip olan medya organlarının ilk dönemlerde LGBT bireyleri ekrana yansıtma biçimleri dikkate alındığında bu anlaşılabilir bir husustur. Ancak bu algıyı değiştirmek için izlenilmesi gereken yol olarak “kaos” kavramını ve muhtevasını merkeze alan bir hareket felsefesi geliştirmek,

daha doğru bir ifadeyle Batı'dan ithal etmek, tarafımızca doğru bir tercih olarak görülmemektedir. Ki zaten literatürde metin içeriğinin son döneme doğru daha yumuşak ve barışçıl bir muhtevaya bürünmesinden, LGBT hareketinin de –her ne kadar kimi zaman radikal çıkışlar kamuoyuna yansıyor olsa da- bu başarısız tutumdan rücu edilmesi gerektiğine kanaat getirdiği anlaşılabilmektedir.

Diğer yandan, şayet, ilk dönemden bu zamana, çeyrek asırlık mücadele sürecinde elde edilen kazanımlar radikal söylem tercihinin haklı ve doğru olduğunu ispat için ileri sürülürse, bu bağlamda hareketin hedefinin ne olduğuna göre değişebilen iki noktaya değinmek önem arz etmektedir. Şayet ana akım LGBT hareketi olarak benimsenen duruş, bireyselliğin ve narsisizmin doruklara ulaştığı post-modern dönemin oluşturduğu zeminden hareket ediyorsa, bu noktada ben/biz merkezli bir dünya algısından hareketle “ötekiler”in/toplumun büyük kesiminin -LGBT hareketi tarafından- üretilen eylem ve söyleme göre pozisyon alma durumu göz ardı ediliyorsa, amaç sadece –hak verilmez, alınır- mottosuna dayanan bir anlayışla “hak”ları elde etmekse ve de bu elde edildikten sonra toplumun ne düşündüğü veya ne dediğinin bir önemi yoksa, evet, LGBT hareketinin doğru bir strateji güttüğü farz edilebilir. Ama bu, -büyük ölçüde- toplum tarafından kabul görmüş bir harekete değil, sadece hukuk tarafından tanınmış bir harekete tekabül etmektedir ki, bu tablo, hareket için hukuki anlamda “özgürlük ortamı”nın sağlandığını resmetse de sosyolojik anlamda hâlen daha varlığını sürdüren bir toplumsal karşıtlığın söz konusu olmadığı anlamına gelmemektedir.

Ancak, eğer hedef daha kapsamlı ise; hareket tarafından retorik olarak sürekli vurgulanan “birlik içinde”, “çoğulcu” ve “sevgi-saygı” merkezli bir hayat anlayışı ihdas edilmek isteniyorsa; bu anlayış zemininde bir araya gelinecek olan toplumla iletişim kanalları aramak gerekiyorken, soru ve sorunların özellikle kutsal değerleri hedef alan söylemlerle çözülebileceğini varsaymak, güdülen hedef ile uyumlu bir tutum olmasa gerektir. Dolayısıyla tüm kesimlerin ilgili konuları nefret ve hiddetten arınmış bir atmosferde tartışabiliyor olması, var olan problemleri aşma noktasında bir ön koşul olarak karşımızda durmaktadır.

Bu ifadelerden kasıt; mezkûr sağlıklı iletişim ortamının neticesinde tüm kesimlerin toplumdaki bütün soru ve sorunlara hemfikir olmuş bir şekilde çözüm bulacağı değildir. Kast edilenin ve ihtiyaç duyulunun da böyle ütöpik bir manzara olmadığı gözden kaçmamalıdır. Bu noktada önemli olan ve bir meziyet olarak görülebilecek husus toplumdaki tüm fertlerin asgari müşterekler çerçevesinde kendi özgünlükleri ve farklılıklarıyla bir arada yaşayabilmesi hususudur.

Değerlendirme kapsamında dile getirdiğimiz bu son husus, LGBT hareketinin hayatın anlamı ve anlamlandırılması noktasında ileriye sürdüğü tezlerin değerlendirilmesinden bağımsız olarak, kendi iç tutarlılıkları açısından yöneltilen ve ülke sosyolojisini merkeze alan sorgulamalardır. Diğer bir ifadeyle; bu değerlendirmeler -her ne kadar belli başlı kazanımları beraberinde getirdiyse de- LGBT hareketi ile toplum arasında gerilimin artmasına ve uçurumun derinleşmesine neden olan duruşla ilgili olup, bu hususa binaen yöneltilen eleştiri ve önerilerdir.

Bu noktada bir diğer husus ise -üçüncü dönemde söylem açısından bir değişime gidildiğini ifade etmiştik- yeni “açılım” stratejisinin yine ithal olması ve sosyolojiyi

dikkate almaması nedeniyle farklı problemlere gebe olduğudur. Zira eşcinsellik ile İslâm arasında bir köprü kurma ümidiyle birkaç isim üzerinden oryantalist ve reformist bir söylem geliştirme ve “*yeni şeriat*” oluşturma çabasının faydadan hâlî olduğu öngörülmektedir. Bilakis bu söylem ve çabaların, toplumda dinî hassasiyeti yüksek olan kesimi, LGBT hareketine karşı daha tepkisel bir tutum içerisine sürükleyeceği kanaatindeyiz. Dolayısıyla özelde din ve LGBT ilişkisi çerçevesinde, daha genelde ise toplumsal cinsiyet meseleleriyle ilgili olarak, -kadın meselesi üzerinden oto-oryantalist söylemi bu coğrafyaya ithal etme çabasının ortaya çıkardığı problematiği tartışan-Okutan’ın ifadesinde olduğu gibi (2019) “*parçası olmadığımız sonsuz şölenin çekimine kapılmadan, kimsenin misafir/işgalci görülmediği kendi yöresel soframızı*” hazırlarsak toplumsal sorunlarımıza daha reel ve yerel çözümler üretebiliriz. Bu noktada ise özellikle din ve LGBT ilişkisi çerçevesindeki konulara büyük ölçüde uzak/ilgisiz duran Diyanet ve İlahiyat camiasının diğer paydaş disiplinlerle ortaklaşa gerçekleştireceği interdisipliner çalışmalar için oldukça geç kalındığı ifade edilebilir. Bunun ivedi bir ihtiyaç olduğu, ancak mevcut durum dikkate alındığında, Tekin’in (2012) dile getirdiği din ve toplumsal cinsiyet ilişkisine dönük çalışmaların yetersiz ve alanın büyük ölçüde belli başlı kesimlerin fikirsel temellükünde olduğu iddiasının hâlâ güncelliğini koruduğu belirtilebilir.

Toplum ve Siyaset

Algı Toplumunda Savrulan Toplum Algısı ve Bağımsız Türkiye’nin Bağımlı Siyasetinde LGBT Aktivizmine Karşı Politika Üret(eme)mek

Son olarak bu başlık altında “Tarihi Arka Plan” bölümünde konuyu bıraktığımız yerden günümüze getirmeyi, bu bağlamda LGBT aktivizmi ve eşcinsel hayat tarzıyla ilgili gelineen noktada toplum algısına, daha geniş bir çerçevede günümüzde evlilik ve aile müessesesine ve de yakın gelecekte toplumsal anlamda sürecin nereye evrileceğine dair görüşlere yer vermeyi planlıyoruz. Diğer yandan bir önceki bölümde LGBT aktivizminin Türkiye’deki tarihi seyri aktarılırken kaçınılmaz olarak konunun siyaset ve siyasetçiyle olan ilişkisine değinilmiş oldu. Burada ise ayrıca -hâlen günümüze olan etkileri devam eden- uluslararası sözleşmeler ve uyum yasaları etrafında dönen hususlar ve bunun iç politikaya yansımaları kaleme alınacaktır. Bu bağlamda konu kimi zaman Cumhuriyet döneminde gerçekleşen ve her biri bir başka Avrupa ülkesinden ithal edilen anayasa tartışmaları çerçevesinde ele alınıyor olsa da bu hususu sonuç bölümüne gelinceye dek paranteze alarak asıl tartışmanın yaşandığı uluslararası sözleşmeler ve izdüşümleri olan iç düzenlemeler/uyum yasaları daha çok odak noktamız olacaktır.

Tespit

“Tarihi Arka Plan” başlığı altında LGBT aktivizminin Türkiye’deki çeyrek asırlık (1994-2018) tarihi seyrini ve bu zaman zarfında birbirinden farklılaşan stratejileri sağlıklı okuyabilme adına sürecin üç döneme ayrılarak değerlendirilmesinin yerinde olacağına bir öneri olarak değinmiştik. Ancak 2019 yılı itibarıyla başlayan ve hızla yaygınlaşan bir furya olarak YouTube kanallarında LGBT bireylerin de çokça yer almaya başladığı bir “marjinal konuklar” formatı internet yayıncılığında tebarüz etti ve hâlen

daha günümüze kadar devam eden bir trend olarak varlığını sürdürmektedir. Bu içinde bulunduğumuz yeni dönemle birlikte; -ki bu döneme aktivizmin/literatürün yeni bir formata taşındığı Dördüncü Dönem olarak “*Sosyal Medya ve Toplumsal Kabul Dönemi*” isimlendirmesini uygun görmekteyiz- LGBT hareketinde çok önemli bir sürece geçildiği kanaatini taşımaktayız. İlgili YouTube kanallarının LGBT temalı yayınları, izlenme sayısı bakımından on milyonları aşmış durumdadır. Bu yayınların toplumsal düzeyde LGBT bireylere yönelik algıda ciddi bir değişikliğe neden olacağını öngörmekteyiz. Bunun ilk nedeni, ilgili yayınların LGBT hareketi bünyesinde ve LGBT aktivizmi çerçevesinde gerçekleşmiyor olmasıdır. Bu durum, izleyicinin kendisini olguya karşı pozisyon alma(ma)sı noktasında belirleyici bir etkidir. Diğer bir nedeni ise ilgili kanalların formatları gereği ele alınan olguların ve konu(k) edilen LGBT birey ve yaşam tarzının oldukça dramatik ve trajik sahnelerle yayınlanıyor olmasıdır. Bu noktada din ve LGBT ilişkisi çok daha arka planda kalmakta, yayın içeriği büyük ölçüde LGBT bireylerin çektikleri acılar, maruz kaldıkları zulüm ve mağduriyetler çerçevesinde şekillenmektedir. Diğer yandan yayına konuk olan her bir LGBT bireyin hayat hikâyesi "kendi ayakları üzerinde durma", "kendiyile barışık bir şekilde hayata tutunma" ve "kendini olduğu gibi kabul etme" gibi günümüzde yaygınca dile getirilen "başarı hikâyeleri" formatında sunulmakta ve bu yönüyle ilgili anlatı, söyleyişi gerçekleştiren yayıncı tarafından takdir ve hayranlıkla karşılanmaktadır. Dolayısıyla, milyonları aşan bir seyirci kitlesine ulaşan bu formattaki bir prodüksiyonda konunun ele alınmış zemini ve konuşun kendini sunuş biçimi bütünüyle dinden bağımsız bir çerçevede gerçekleştiği için toplumsal algının şekillenmesinde dinin eşcinsel yaşam tarzı veya seks işçiliği gibi konular hakkında ne söylediğinin öneminin/etkisinin görece azalacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan LGBT aktivizmine karşı pozisyon alan kimi STK ve derneklerin sosyal medya ve YouTube kanalları üzerinden gerçekleştirilen LGBT dayatma ve propagandalarına karşı aynı mecralarda var olma gayret ve himmetlerine yaklaşık son 2-3 yıldır rastlanılmaya başlanmıştır. Bu adımların sonuçlarından biri de, ilki 2022 Eylül ve ikincisi 2023 Eylül aylarında düzenlenen Büyük Aile Buluşması etkinliğidir. Batı’da çok daha erken tarihlerde başlayan anti-gender gösteri ve etkinliklerinin (bkz: Şahin, 2020) muadili bir organizasyon olması açısından kıymetli olmakla birlikte bu faaliyetin hak ettiği ilgi ve desteği görmediği de ifade edilebilir.

Konunun siyasete bakan yönüne gelecek olursak, burada bir dizi uluslararası sözleşme ve bu sözleşmeleri kabul eden/imzalayan bir ülke olarak Türkiye’de hayata geçirilen iç politika düzenlemeleri/uyum yasaları karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmalarında adı çokça geçen ve görece daha eski olan sözleşmelerden CEDAW’a (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women / Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) değinmek gerekirse; CEDAW’ın üç temel ilkesi bulunmaktadır: Gerçek eşitlik / ayrımcılık yapmama / devlet yükümlülükleri. Sözleşmenin imzalanması, taraf devletleri, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için somut adımlar atmakla ve CEDAW Komitesi’ne düzenli olarak kadının insan haklarının geliştirilmesi konusunda ülkedeki devlet uygulamalarını raporlama ve sunmakla

yükümlü kılmaktadır. 1979 yılında BM tarafından sözleşme (CEDAW) kabul edilmiş 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. 1985 yılında ise sözleşme Türkiye tarafından imzalanmıştır.

Ayrıca 1997 yılından bu yana sözleşmeyi imzalayan ülkelerdeki Kadın örgütleri/dernekleri CEDAW’a “gölge raporlar” sunmaktadırlar. Aşağıda Türkiye’deki kadın örgütlerinin hazırladıkları gölge raporlar yer almaktadır:

- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (1997)
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2005)
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2010)
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2016)
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2021)
- Türkiye’nin sekizinci dönem raporuyla ilgili konu ve soru listesi (2021)
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2021) – 2022 yılında güncellenen versiyonu

2000 yılında CEDAW Ek İhtiyari Protokolü, Türkiye tarafından imzalanmış ve 2002 yılında onaylanarak tam uyumluluk taahhüdü gerçekleştirilmiştir. Yine 2002 yılında 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda yer alan aile reisliğini kocaya tevdi eden ibare yerine “Birliği eşler beraberce yönetirler” (Madde 186) ifadesi getirilmiştir.⁹

2004 yılında bir çelişme durumunda uluslararası antlaşmaların mı iç kanunların mı esas alınacağını belirleyen Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasına 5170 sayılı yasanın 7. maddesi eklenmiştir: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” Böylelikle hem CEDAW’a hem de 2011’de imzalanacak olan İstanbul Sözleşmesi’ne iç kanundan üst bir mevki verilmiştir.¹⁰

Yine 2004 yılında 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile “namus”, “ırz”, “ayıp” ve “edebî aykırı davranış gibi” “erkek egemen” ifadelerin yanı sıra bakire olan-olmayan ayrımı ve kadın-kız ayrımı TCK’dan çıkarıldı.

Bu ve benzeri kanun değişikliklerinde feminist hareketin rolünü konu edinen “Türk Ceza Kanunu Değişiminde Kadın Aktivistler: Bir Lobicilik Hikayesi” (Ziya, 2012, s.138) isimli çalışmada şu ifadelere yer verilmektedir:

“TCK Kadın Platformunun önerdiği 35 maddenin 30’u 26 Eylül 2004 tarihinde T.B.M.M.’den geçti. Görüştüğüm kişiler bu başarıdan bahsederken Avrupa Birliği’nin ve Türkiye’nin geçmekte olduğu Avrupa Birliği üyelik süreci teşvik edici bir unsur olduğunu belirtmekteydiler.”

Yine aynı çalışmada bir “sızma” süreci şu cümlelerle aktarılmaktadır (s. 131-132):

“Görüşüğüm kişiler bu süreçte hedeflerinin Türk Ceza Kanunu’nu toplumsal cinsiyet bakış açısı ile değiştirmek olduğunu aktarmışlardı (AKTV1, STK2). Söz konusu dönemde kadından sorumlu devlet bakanı Hasan Gemici’nin danışmanı olan Selma Acuner Türk Ceza kanunu değişikliğinde kadın hareketinin lobi stratejilerinin başarısından şöyle bahsetti: Biz, KSSGM’nin genel müdürü ile birlikte Şubat 2000 tarihinde yapılan bakanlar toplantısına resmen sızdık. O toplantıda öncelikli hedefler belirleniyordu, resmen oraya sızdık ve Hasan Gemici

⁹ Eski ve yeni kanun maddelerinin karşılaştırmalı bir okuması için bkz: (Akıncı, 2004).

¹⁰ İlgili maddeyi tartışma konusu edinen bir çalışma için bkz: (Gerek ve Aydın, 2004).

aracılığı ile kadınlar ile ilgili bazı konuları öncelikli hedefler arasına soktuk. Bunlardan birisi Anayasa'nın 10. maddesidir, birisi KSSGM'dir, bir başkası da Medeni kanunun öne çekilmesidir.”

2006 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği merkeze alınarak “Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler” başlıklı Başbakanlık Genelgesi Resmî Gazete’de yayınlandı.

Sonraki yıllarda “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010” hazırlandı ve uygulandı. Yine “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013” hazırlandı ve uygulandı.

2009 yılına gelindiğinde: TBMM’de “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” kuruldu. 2011’de İstanbul Sözleşmesi imzalandı ve 2012’de İstanbul Sözleşmesi esas alınarak 6284 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” çıkarıldı.

İkinci “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015” hazırlandı ve uygulandı.

2014-2016 yılları arasında “ETCEP-Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi” hayata geçirildi. 2014-2018 yılları arasında ise ikinci “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı” (basılmadı Kaptanoğlu, 2018, s. 82) uygulamaya konuldu.

Üçüncü “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı” ise 2016-2020 yılları arasında uygulandı.

CEDAW Komitesi’nin 1992 yılına ait “Kadınlara Karşı Şiddet” konulu 19 Numaralı Genel Tavsiye Kararı, 18 Temmuz 2017’de güncellendi ve “Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet” başlığı altında, 35 Numaralı Genel Tavsiye Kararı olarak Komite tarafından kabul edildi. Bu tavsiye kararda kadınlara yönelik şiddeti önlemenin devletler açısından uluslararası bir hukuk normu olarak kabul edildiğini belirtilmektedir.

Son beş yıla ait bir dizi gelişme de aşağıdaki gibidir:

2018-2023: Üçüncü “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2018-2023” (basılmadı).

2018-2023: “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023”

2020-2021: “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı 2020-2021”.

2021-2025: “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)” hazırlanması ve uygulanması.

2023: “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2023 Yılı Faaliyet Planı”¹¹

Tüm bu sözleşmeler, eylem planları ve uyum yasalarıyla ilgili belli kesimlerin endişe ve karışıklıkları ve diğer yandan bu politikaların hayata olan yansımalarına yönelik eleştiriler; bir yandan kadına yönelik şiddete bir katkı sunmadığı gibi kadın erkek ilişkileri ve aile kurumunu zedelediği iddiasını taşıyan görüşler, geniş kitlelerce taraftar bulmaya başladı ve nihayetinde 20 Mart 2021’de süreç İstanbul Sözleşmesi’nin Türkiye tarafından feshi ile sonuçlandı. Ancak bu karardan önce başlayan ve fesih sonrası daha da alevlenen tartışmalarda göze çarpan bir husus şudur; Türkiye’de siyaset arenasında yaşanan yaygın bloklaşmanın İstanbul Sözleşmesi ve etrafında gerçekleşen

¹¹ Kadının İnsan Hakları Derneği’nin 2022 Faaliyet Raporu’nda yer alan giriş yazısı (s.3-5) güncel gelişmelere KİH’in yaklaşımını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

tartışmalarında, farklı bir bloklaşma türüne sahne olmuştur. Biraz daha açmak gerekirse Ak Parti’nin başını çektiği blok olarak -kavramlar oldukça tartışmalı olsa da yaygın olarak kullanıldığı için tercih etmek gerekirse- sağ-muhafazakâr kesimin mecliste alınan kararlar veya ülke olarak tartışılan politikalarda sol-seküler kesimden genel olarak ayrıştığı, tabanların benzer şekilde bu ayrışmaya taraf oldukları yaygın bir vakıa iken kadına yönelik şiddet, İstanbul Sözleşmesi ve benzeri konu ve yasalarda sol-seküler kesim bir bütün olarak hemfikir olma hâlini koruyor iken sağ-muhafazakâr kesimde kimi zaman taban tabana zıt denecek ayrışmalar cereyan etti ve hâlen bu alanda bir fikir birliği/yakınlaşması vuku bulmadı. Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi’nin feshi tüm alanlarda (akademiden siyasete, STK’lardan yerel yönetimlere kadar) sağ-dindar blokta hem destek gördü hem de eleştiri oklarının hedefi oldu ve uzun bir süre daha bu sahnenin değişmeyeceği öngörülmektedir.

Tartışma

Tartışmanın başında şunu belirtmek gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti bağımsız bir ülkedir, ancak özellikle Türkiye gibi yarı çevre ve çevre ülkelerin sadece dış politikaları değil iç politikalarının şekillenmesi ve düzenlenmesi süreçlerinde mutlak bir bağımsızlığından söz etmek mümkün değildir. Özellikle uluslararası ilişkilerin bu kadar girift bir hâl aldığı günümüz dünyasında “süper güç” yakıştırmaları yapılan ülkeler bile pek çok konuda birbirlerine bağımlı durumdadırlar. Bu bağlamda ülkemizdeki aile ve toplumsal cinsiyet politikalarında ciddi bir dış etki/baskı kendini hissettirmektedir. Bu bir iddiadan öte vakiadır. Örneğin ülkemizde zinanın suç olmaktan çıkarılması yönündeki değişiklikte Avrupa Birliği Uyum Yasalarının etkisinin varlığına işaret eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan geriye dönük olarak dile getirdiği bu kararı hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir.¹²

Eşcinsellik konusuna olan ilgi çeşitli disiplinler aracılığıyla artmakla birlikte meselenin tarihsel süreçte akademik ve toplumsal bir zemin oluşturmasındaki gelişmelerin başında hâlihazırda tartışılmaya devam eden eşcinselliğin hastalık sınıfından çıkarılması süreci gelmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği’nin ilkinin 1952 yılında yayınladığı DSM’de (Ruhsal Bozuklukların Tanı ve İstatistiksel El Kitabı) yer alan eşcinsellik, tartışmalı ve yanlı olduğu sonradan kanıtlanmış olan Alfred Kinsey’in çalışmaları¹³ sonrasında, üzerinde bir konsensüs oluşmaksızın, diğer bir ifadeyle karar mekanizmasındaki tüm jürinin kabul oyunu almaksızın 1973 yılında yayınlanan DSM-IV’te hastalık sınıfından çıkarılmıştır. Bu gelişmeyi 1992 yılında yayınlanan Dünya Sağlık Örgütü Uluslararası Hastalık Sınıflandırması’ndaki değişiklik takip ederek eşcinsellik, hastalık kategorisinden çıkarılmıştır. Ancak günümüzde bu değişikliği tanımayan/desteklemeyen ve bu yaklaşıma katılmayan alan uzmanları bulunmaktadır. Bunların başında gelen ve modern psikolojinin öncü isimlerinden olan Adler (2017), “Eşcinsellik Üzerine” başlıklı eserinde eşcinselliğin “doğumsal değil, edinimsel olduğu” tezini savunur. Ona göre eşcinsellik büyük ölçüde bireyin cinsellik rolüne yeterince hazırlanamadığı ve buna yönelik cesaret kaybının

¹² <https://www.haber7.com/siyaset/haber/2555115-erdogan-zina-konusunda-yanlis-yaptik>

¹³ *Kinsey Raporu* isimli çalışmanın detayları hakkında bkz: (Gültekin, 2016, ss:153-178.)

oluştugu vakalarda, bu eksikliği giderici/telafi edici bir eğitim sürecine tabi tutulmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Bayraktar (2020) da bu konudaki hâkim görüşe karşıt biçimde eşcinselliği savunan literatürün çelişkiler içerdiğini ifade etmiş; Freud’dan günümüze değin bu konudaki çelişkileri, ilgili eserinde derlemiştir. Diğer yandan yine herhangi bir bilimsel çalışma ile kanıtlanmamış olsa da “*eşcinsellik geni*” ve “*eşcinsel beyni*” gibi eşcinselliğe “*doğuştanlık*” ve “*doğallık*” sıfatını yüklemeyi kolaylaştıracak operasyonel uğraşlar kamuoyuna yansıyan konular arasında yer almaktadır.¹⁴ Dolayısıyla eşcinsellikle ilgili tartışmaların, meselenin çıkış noktası üzerinde dahi bulunduğunu söylemek mümkündür.

1949’dan itibaren Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO) üye olan bir ülke olarak Türkiye’de eşcinsellik meselesine yaklaşım açısından Batı ülkeleriyle akademik düzlemde ciddi bir farklılığın olmadığı, bilakis bir “takipçi” olarak paralel bir yaklaşımın geliştiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan eşcinsellik meselesi toplumun farklı kurum ve katmanlarında, kimi zaman Batı’dakinden farklı yönleriyle de tartışılmaya devam etmektedir. Türkiye’nin Batı ülkelerinden, özellikle dinî ve kültürel açıdan farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip olması bunun en önemli nedenlerinden biri olarak ifade edilebilir. Türkiye bu yönüyle bir yandan eşcinsellik meselesiyle ilgili küreselleşmenin de etkisiyle LGBT ideolojisini olumlayan yaklaşımı kabul etmiş izlenimi vermekle birlikte diğer yandan halkın belli bir kesimi tarafından çeşitli Avrupa ülkelerinde de baş gösteren anti-gender hareketlerine (Şahin, 2020; Balcı, 2020) paralel bir karşı duruşu, özellikle sivil toplum kuruluşları üzerinden, aile kurumunu merkeze alarak sergilemektedir. Bunun ilk ve en geniş çaplı örneği -tespit bölümünde belirttiğimiz üzere- 150 STK’nın desteği ve Fikirde Birlik ve Mücadele Platformu öncülüğünde İstanbul Saraçhane’de 18 Eylül 2022 Pazar günü düzenlenen “Büyük Aile Buluşması” olmuştur. Organizasyon tanıtım videosunda yer alan ifadeler şu şekildedir: “*Dijital çağda tüm dünyayı ve ülkemizi bir virüs gibi saran LGBT propaganda ve dayatmalarına karşı ‘ben de varım’ diyorsan; cinsiyetsizleştirmek, insan neslini azaltmak, aile kurumunu yok etmek isteyen küresel ve emperyalist lobilere ‘dur’ demek istiyorsan; ailemizi, çocuklarımızı ve gelecek nesillerimizi korumak için Büyük Aile Buluşmamıza sen de katıl!*” Bu buluşmanın ikincisi 2023 yılında tekrar gerçekleştirilmiştir. Bu gibi buluşmalar sadece LGBT ideolojisine karşı halkın protestosu ile sınırlı değildir. 2020 yılında yine bir STK öncülüğünde (ÇAKOP-Dünya Çocuk ve Aile Koruma Platformu) farklı alanlardan uzman isimlerin bir araya gelmesiyle “Farklı Cinsel Kimlik Yönelimleri” isimli sempozyum ve çalıştay gerçekleştirilmiş ve burada sunulan bildiriler aynı isimdeki kitapla yayınlanmıştır. Sonuç Bildirisi’nin de yer aldığı bu kitapta küresel ölçekte gerçekleşen belli başlı stratejilere değinilmiş, aile kurumunu tehdit eden feminizme, LGBT

¹⁴ Günümüze değin eşcinselliğin genetik veya biyolojik nedenlere dayandığını ortaya koyan bir çalışma olmadığı gibi aksine -literatürdeki ifadeyle- “gey gen” veya “eşcinsel gen” gibi bir genin olmadığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Amerikan Psikiyatri Derneği de bu durumu kabul etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Camenker, 2021, 47-55). En yakın ve kapsamlı çalışma ise Ağustos 2019’da gerçekleştirilmiş olup eşcinsel eğilimin asıl belirleyici unsurlarının yetiştirilme tarzı, kişilik ve çevresel faktörler gibi nedenler olduğu ve bu yönüyle çalışmanın Kinsey Raporunu da sorgular nitelik taşıdığı ifade edilmiştir. Bkz: (Ganna vd., 2019; Bayraktar 2020, 265-278). Bayraktar aynı sayfalarda “eşcinsel beyni” diye farklı bir beyin şekli/yapısı olduğuna dair bilimsel kanıtın olmadığını, ancak buna dair algı oluşturu iddiaların mütemadiyen dile getirildiğini de belirtmektedir.

aktivizmine ve cinsiyetsizleştirme projelerine karşı “Kısa Vadede İvedilikle Yapılması Gerekenler”, “Kısa Vadede Yapılması Gerekenler” ve de “Uzun Vadede Yapılması Gerekenler” başlıkları altında 24 maddeden oluşan bir yol haritasına yer verilmiştir (Tarhan vd., 2022, 173-180).

İslâm Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB) de “Aile Ekseninde Öncelikli Eylem Planları (1) – Aile Sözleşmesi” başlığı altında bürokrat, uzman, akademisyen ve sivil toplum kuruluşu temsilcisinin iştirakiyle çalıştay düzenlemiş ve tüm uluslararası aile sözleşmelerinin derlendiği ve incelendiği bir yayın hazırlayarak en sonuna bir Aile Sözleşmesi önerisi eklenmiştir. Ayrıca İDSB İstanbul Sözleşmesi’nin feshi ile ilgili bir basın açıklaması gerçekleştirmiştir.

Son yıllarda sözlük anlamından öte kavramsal çerçevede zikredilen “Toplumsal Cinsiyet” ve “Eşitliği” ideolojisi ve politikaya yansımalarına karşı anti-gender literatürünün giderek genişlediğini ifade edebiliriz. Konuyu yakından takip eden ve İstanbul Sözleşmesi ile ilgili iki kitap (Balcı, 2022a, 2022b) kaleme alan Av. Muharrem Balcı’nın sitesinde açtığı “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” sayfasında¹⁵ -Ekim 2023 itibarıyla- farklı kalemlerden çıkan -ve bütünüyle sözleşme karşıtı olan- toplam 267 adet yazı/makale/kitap yer almaktadır.

Toparlama sadedinde, bir yandan toplum olarak LGBT aktivizmi, LGBT bireyler, kadın-erkek/karı-koca ilişkileri ve evlilik-boşanma oranları gibi pek çok sosyal mesele her geçen gün çok daha fazla gündem olan başlıklar olarak karşımıza çıkıyorken diğer yandan bu başlıklara yönelik önleyici ve onarıcı olduğu iddia edilen politik düzenlemeler, problemi büyüten ve de tartışmaları yatıştırıcı/ortadan kaldıracı değil alevlendirici adımlar olarak gündemde kendine yer bulmaya devam etmektedir. Sonuç ve Soru(n)lar bölümünde bu meselelere dair çözümlemelerimiz, daha sistematik, anlaşılır ve toparlayıcı olması hasebiyle SWOT analizi yöntemi ile değerlendirilecektir.

Sonuç ve Soru(n)lar

Günümüzde cinsiyet, toplumsal cinsiyet, aile ve geleceği gibi meseleler çok yönlü ve interdisipliner yaklaşımlara muhtaç araştırma alanları olup konuyu ele alırken psikolojiden, sosyolojiden, teolojiden, siyasetten, eğitimden, tıptan, ekonomiden ve direkt veya dolaylı etkisi olan diğer disiplinlerden yoksun kalmak sağlıklı okumalara ve çıkarımlara büyük ölçüde izin vermeyecek, isabetli kararların alınmasına olanak sağlamayacaktır. Dolayısıyla başlıktaki sonuç ve soru(n) ifadeleri tüm ilgili disiplin uzmanlarının eleştiri ve katkılarına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle “n” harfi paranteze alınmış, okuyucunun/dinleyicinin aşağıdaki tüm “sorun”ları, cevap bekleyen “soru”lar olarak görmeleri hedeflenmiştir.

Bildiri metni yanı sıra çalıştayda sunulan sunumda yer alan -bir yandan evlilik yaşının sürekli yükselmesi söz konusu iken diğer yandan insanlık tarihi boyunca görülmemiş düzeyde gençlerin cinsellik ve pornografiye maruz kalması, evlilik öncesi, esnası ve sonrasındaki ritüellerin evliliği ekonomik anlamda zorlaştırması ve benzeri-hususlar dikkate alındığında Türkiye’de özellikle aile kurumunun her geçen gün zayıflayacağı/çözüleceği, boşanmaların artacağı, çocukların daha çok psiko-sosyal

¹⁵ <https://www.muhamrembalci.com/toplumsalcinsiyetesitligi.php> (erişim: 10 Ekim 2023)

problemlerle yetiyeceği, gayri meşru birlikteliklerin ve aldatmaların yaygınlaşacağı, tüketim toplumu özelliklerinin daha yoğun hissedileceği, alkol, uyuşturucu ve porno bağımlılıklarının yükselişe geçeceği ve diğer pek çok sosyal ve psikolojik problemlerin hızlı bir ivme ile çoğalacağı tarafımızca öngörülmektedir. Her ne kadar “evlilik okulu”, “aile danışmanlığı” ve “sosyal arabuluculuk” gibi öneriler bu sürece kısmen olumlu katkı sunma potansiyelini taşıyor olsa da mevcut durumu dikkate alarak yapacağımız değerlendirmede mikro ölçekte pesimist düşüncelere, makro ölçekte ise optimist bir öngörüye sahip olduğumuzu ifade edebiliriz. Zira bu süreçleri çok daha önceden tecrübe etmiş ve olumsuz sonuçlarıyla çok daha önceden muhatap olmaya başlamış ve bu sorunlara yönelik çözüm arayışlarına girmiş olan Batı’da cereyan eden tartışmalar izlendiğinde henüz bizim ülke olarak çözüme yönelik konuları masaya yatırabilme hususunda dahi çok daha başlangıç seviyesinde olduğumuzu gözlemlemekteyiz. Diğer yandan ülkedeki siyasi tartışmaların topluma yansıyan ideolojik kutuplaşmaları, bu ve benzeri konuları farklı/alakasız refleksler dahil edilmeden tartışılmaz hâle getirmekte ve sürekli bir patinaj hâli yaşanmasına neden olmaktadır. Yine veriler dikkate alındığında aile kurumunu tehdit eden durumlar ve zayıflıklar karşısında aşılması/değişmesi çok güç olan olumsuz gelişmeler ve problemli yapılar ülkemiz için yakın gelecekte ümitli olmamızı zorlaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve rolleri etrafında cereyan eden tartışma ve gelişmelerin geleceğine yönelik düşüncelerimiz de -zannımızca- mezkûr akıbetten berî değildir. Bu bağlamda -gerek aile meselelerinde gerekse de direkt bağlantılı olduğu toplumsal cinsiyet eşitliği etrafında tartışılan meselelerde- değil sol-seküler cenahtan, Ak Parti kadrolarından akademisyen ve sivil toplum kuruluşlarına kadar tüm yapılanmalarda sağ-dindar cenahtan da -henüz tartışmaların zemininin bile problemli olması nedeniyle- sürece katkı sunan bir söylem ve tutumun sadır olmasını oldukça uzak bir ihtimal olarak görmekteyiz. Zira bu ülkede eğitim müfredatından kültür dünyasına, televizyon ekranlarından internet oyunlarına, uluslararası yapılanmalardan yereldeki taşeronları olan ulusal uzantılarına, akadem-yasından Diyanet’ine, özellikle gençlerin zihin dünyasını şekillendiren diziler, skeçler, filmler, YouTube programları ve fenomenleri, ünlüler, sporcular ve sanatçılardan -konudan bağımsız gibi zannediliyor olsa da- gıda ve müzik endüstrisine kadar tüm bu saydığımız mecralar günümüz insanının düşünsel paradigmasını oldukça etkili bir şekilde dizayn ve manipüle etmektedir. Bu etkiye ise sadece bu ülkenin ve de özellikle gençlerin belli bir kesimi değil tümü maruz kalmaktadır.

Diğer yandan konunun eşcinsellik ve LGBT aktivizmine bakan yönüyle ilgili ise düşüncelerimiz daha pozitifdir. Zira bu hareketi büyük ölçüde meşrulaştıran sözde “bilim” ve “bilimsel araştırmalar” idi; ancak son yıllardaki akademik yayınlar LGBT aktivizminin tabularını birer birer yıkmış durumdadır. Bilim çağında bilim desteğini yitiren LGBT aktivizminin etkisi teorikte büyük ölçüde kırılmıştır. “Teorikte” şerhini koymamızın nedeni LGBT aktivizminin tek dayanağının “bilim” olmayışındır. Günümüzde insanları etkilemenin en önemli yollarından biri algı yönetimidir. Manipülasyonlar ile algı çoğu zaman hakikatin önüne geçebilmektedir. Bu süreçte ise lobcilik ve toplumun -özellikle gençlerin- yeni yaşam alanı olan sanal dünyada yer alıyor olmak, çok daha fazla önem arz etmektedir. Dolayısıyla ülkemizde -son yıllarda sayıları artsa da- LGBT aktivizmine karşı pozisyon alan internet yayın ve çalışmaları

görece azdır. Diğer yandan aktivist bir motivasyon olmamakla birlikte “marjinal konu(k)”ların reyting getirisi, LGBT birey ve eşcinsel hayat tarzının mezkûr platformlarda çok daha fazla yer almasına ve içeriğin -yine aynı motivasyon nedeniyle- büyük ölçüde algıya/duyguya hitap etmesine neden olmaktadır. Bu ise “marjinal konu(k)”lar olarak mağdur, masum ve yaralı ve de dolayısıyla acınan, şefkat duyulan ve her şeye rağmen gururlu olarak çizilen profillerin ekranlarda kendine daha fazla yer bulmaya devam edeceği anlamına gelmektedir.

Ezcümle tüm bu meselelerle ilgili hassasiyeti olanlar -tüm mezkûr pesimist tabloya rağmen- elinden geleni yapmak için -ki vazife bundan öte değildir- genelin/toplumun öngörülen olumsuz gidişatına kitlesel bir çözüm sunamayacağının bilincinde olarak -ki bu bilinç onu olası hayal kırıklıklarından koruyacaktır- öncelikle kendini ve ailesini -ve halka halka gücü yettiği ölçüde çevresini- tüm dünyayı çepeçevre saran mezkûr algı ve olgulardan korumaya çalışmalıdır. Diğer yandan yakın gelecekte toplum olarak bu sunumda ele alınan konularda daha fazla çözümlere şahit olacak olsak da çok daha erken dönemde “dip yapmış” Batı’da emareleri aşikâr olarak görülen yeniden fitrata dönüş gayret ve sonuçlarının -aynı tecrübeyi maalesef yaşadktan sonra- bu topraklara da ulaşacağı öngörüsüyle uzak geleceğe dönük ümitvar olma hâli korunmalıdır.

Kaynakça

- Adler, A. (2017). *Eşcinsellik Üzerine*. (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Akıncı, Ş. (2004). Medenî Kanun’da Kadın ve Aile. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Albayrak, H. Ş. (2019). *Kadın Olmak: İslam, Gelenek, Modernlik ve Ötesi* (H. Ş. Albayrak, Ed.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Altun, D. (2017). Yerel Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Yerel Yönetimlerin Rolü. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 47–66). Ankara: Nika Yayınevi.
- Amman, M. T. (2012). Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet: Sosyal, Bilimsel Yaklaşımlar. İçinde İ. Kurt ve S. A. Tüz (Ed.), *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 1*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Balcı, M. (2020a). *İstanbul Sözleşmesinden İnsanı ve Aileyi Korumak*. İstanbul: Pınar Yay.
- Balcı, M. (2020b). *İstanbul Sözleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadem’e Cevaplar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Batı, G. B. (2017). Girişimci Olarak Kadın. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 108–120). Ankara: Nika Yayınevi.
- Bayraktar, Z. (2020). *İnterseks-Hermafrodit ve Eşcinsel: Norm ve Norm Dışı Cinsellik Farklar, Nedenler, Öneriler*. (2. Baskı). Motto Yayınları.
- Blank, H. (2019). *Düzcinsel: Heteroseksüelliğin Şaşırtıcı Derecede Kısa Tarihi* (T. E. Köse, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (5. baskı; B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Camenker, B. (2021). *Eşcinsel Hayat Tarzının Sağlık Tehlikeleri: Somatik, Psikolojik, Toplum ve Aile Bakış Açısından Güncel Bulgulara Dayalı Çarpıcı Gerçekler*. (G. Aktaş, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Can, E. (2014, Kasım). Şimdi Sen Söyleyince Bana da Mantıklı Geldi: Aile Dışında Hayat Var! *Kaos GL Dergisi*, (139), 50–51.

- Cantek, F. Ş. (2013). Kaos GL: “Herhangi bir toplumsal kesimin özgür olmadığı bir toplumda aslında hiç kimse özgür değildir”. *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 223–230.
- Cervulle, M. ve Roberts, N. R. (2015). *Homo Exoticus: Irk, Sınıf ve Queer Eleştiri* (A. Yalın, Çev.). İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.
- Cömert, M. (2006). Eşcinsel Arzuyu Adlandırma ve Sınıflandırmaya Tarihsel Bir Bakış. *Kaos GL Dergisi*, (91), 42–45.
- Çoban, İ. (2017). *Sinemada LGBTİ Kimlik Temsillerine Kültürel Bir Bakış: Zenne Filmi ve İzleyici Yorumları*. Galatasaray Üniversitesi.
- Davies, S. P. (2010). *Eşcinsel Sineması Tarihi: Sinemada Görünür Olmak*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Değirmenci, B. (2017). Feminist Hukukun Ataerkil (Eril) Hukuka Bakışı. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 11–46). Ankara: Nika Yayınevi.
- Depeli, G. (2006). Basın “Eşcinsel Mücadelesini” Nasıl Çerçeveledi? *Kaos GL Dergisi*, (91), 40–41.
- Dinç, G. B. (2011). İslam ve Homofobi: Tarihsel Bir Perspektif. İçinde A. Erol (Ed.), *Anti-Homofobi 3: Heteroseksizme Karşı Gökkuşağı* (ss. 90–99). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (8. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durudoğan, H. (2011). Judith Butler ve Queer Etiği. *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, (65–66), 87–98.
- Efendisiz, G. (1997d, Eylül). Kapaklar. *Kaos GL Dergisi*, (37), 18–25.
- Eker, E. (2020). Türkiye’deki LGBT Literatüründe Din ve Dindar Algısı: Bir Gömülü Teori Çalışması. *İstanbul Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri*. Basılmamış Doktora Tezi.
- Erdem, M. G. ve Altun, D. (2017). Emeklilik Kararlarındaki Cinsiyet Farklılığı: Birleşik Krallık Üzerine Ampirik Bir Analiz. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 163–192). Ankara: Nika Yayınevi.
- Erol, A. (2011b). Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri. *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, (65–66), 431–464.
- Erol, A. (2011b). Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri. *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, (65–66), 431–464.
- Erol, A. (2014). Eşcinsel Kurtuluş Hareketi’nin Türkiye Seyri. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 29(4), 277–287.
- Eslen-Ziya, H. (2012). Türk Ceza Kanunu Değişiminde Kadın Aktivistler: Bir Lobcilik Hikayesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 15(1). ss: 120–149.
- Ganna A, Verweij, A.J.H., Nivard, M.G. vd. (2019). Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior. *Science*. 365(6456). <https://doi.org/10.1126/science.aat7693>
- Gerek, Ş. ve Aydın, A.R. (2004). Anayasa’nın 90. Maddesi Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği ve Anayasal Denetim. *TBB Dergisi*, S: 55. ss: 226–238.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökkaya, V. B. (2018). *Toplumsal Cinsiyet ve Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet* (Y. Hız, Ed.). Ankara: Gece Kitablığı.
- Gültekin, M. (2016). *Algı Yönetimi ve Manipülasyon: Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gürcan, K. (2008, Kasım). İmam Muhsini Dinlerken. *Kaos GL Dergisi*, (103), 25.
- Gürsoy, E. (2017). Kadına İlişkin Namus Algısının Kadın Sağlığı Üzerine Sınırlayıcı Gücü. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 79–106). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kaos GL. (1994b, Eylül). Varolan Durum ve Eşcinsellik. *Kaos GL Dergisi*, (1), 3–4.
- Kaos GL. (1998e, Eylül). Kaos Şanlıyor/Varolan Durum ve Eşcinsellik. *Kaos GL Dergisi*, (49), 20–21.

- Kaos GL. (2003b, Kasım). Elif Şafak’la Söyleşi: Çok Cinsiyetli, Çok Kimlikli, Çok Sesli Olabiliriz, Çoktan Aza İndirildik. *Kaos GL Dergisi*, (80), 24–27.
- Kaos GL. (2008, Mayıs). Kaos GL’den (100). *Kaos GL Dergisi*, (100), 1.
- Karakaş, B. ve Çakır, B. (2013). *Erkeklik Ofsayta Düşünce: Futbol, Eşcinsellik ve Halil İbrahim Dinçdağ’ın Hikayesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakiş, A. (1997, Aralık). Sinemanın Büyüsü 100 Yıl Önceydi. *Kaos GL Dergisi*, (40), 23–25.
- Kaya, Ş. (2017). Turizmde Kadın İstihdamı. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 225–249). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kaylı, D. Ş. (2017). Kadın Bedeninin Annelikle İmtihanı: Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısının Annelik Kurgularıyla İlgisi. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 61–78). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kirk, M. K. ve Pill, E. (2015). *Heteroseksüel Amerika’nın Revizyonu: Savaşan Barış, Bölüm 2* (A. Tekin, Çev.). Bursa: Aile Akademisi Derneği Yayınları.
- Koç, D. (2015a, Ocak). 100 Yıllık Sinemamızda Bir İlk: Karanlıkta Uyananlar. *Kaos GL Dergisi*, (140), 16–18.
- Meleke, C. N. (2016). *Türkiye Sineması’nda LGBTİ Bireylerinin Temsili ve Nefret Söylemi*. Marmara Üniversitesi.
- Oksačan, H. E. (2012). *Eşcinselliğin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Okutan, B. B. (2017). *Erillik ve Din* (C. Horuz, Ed.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Okutan, B. B. (2019). Oto-Oryantalist Söylem ve Başörtülü Müslüman Kadın Kimliği. İçinde H. Ş. Albayrak (Ed.), *Kadın Olmak: İslam, Gelenek, Modernlik ve Ötesi* (ss. 363–396). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdağolu, G. (2017). Teknik Perspektiften Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Mesleki Örgütlenme. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 121–140). Ankara: Nika Yayınevi.
- Özkan, Ö. (1994, Kasım). Sanat ve Eşcinsellik: Aids Sonunda Sinemaya da Ulaştı. *Kaos GL Dergisi*, (3), 12–13.
- Özkazanç, A. (2019). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karşıtlığının Dinamikleri”, <https://bianet.org/yazi/toplumsal-cinsiyet-esitligi-karsitliginin-dinamikleri-206353> (erişim tarihi: 05.10.2023).
- Özkazanç, A. (2022). “İstanbul Sözleşmesi’ne itirazlar: Truva Atı suçlaması ve alternatif sözleşme girişimleri”, https://kisadalga.net/yazar/istanbul-sozlesmesine-irazlar-truva-ati-suclamasi-ve-alternatif-sozlesme-girisimleri_29224 (erişim tarihi: 05.10.2023)
- Safi, S. (2017). Türk Sığınmacıların Töre Cinayesi Sebebiyle Birleşik Krallık’a Sığınma Başvuruları ve Sığınmada İçtihat Yoksunluğu. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 193–224). Ankara: Nika.
- Sahillioğlu, M. (2005, Mart). Sinemada Lezbiyenlik: “Kayıp ve Çılgın” mı? “Cennetlik Yaratıklar” mı? *Kaos GL Dergisi*, (86), 35–40.
- Spencer, C. (1998a, Temmuz). Eski Arap Toplumunda Eşcinsellik ve İslam. *Kaos GL Dergisi*, (47,48), 10–12.
- Spencer, C. (1998b, Eylül). Reform, Özgürlük ve Eşitsizlik (Selçuk, Çev.). *Kaos GL Dergisi*, (49), 22–24.
- Spencer, C. (1998c, Kasım). Reform, Özgürlük ve Eşitsizlik-2 (Selçuk, Çev.). *Kaos GL Dergisi*, (51), 36–37.
- Stevens, H. (Ed.), (2011). *Gey ve Lezbiyen Yazını* (Tanrıyar, K. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stevenson, J. (2000, Şubat). Amerikan Gey Seks Sinemasının Gizli Tarihi (Gülsüm, Çev.). *Kaos GL Dergisi*, (64), 32–38.
- Şahin, M. (2020). “Dünyada Toplumsal Cinsiyet Karşıtı (Anti-Gender) Hareketler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3) Eylül, ss: 654-670.

- Tarhan vd., (2022), *Günümüz Gençliğinin Karşı Karşıya Bulunduğu Büyük Tehlike: Farklı Cinsel Kimlik Yönelimleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tarhan, M. (2013, Kasım). LGBT Hareketi, Anayasa Kampanyaları ve Bugün. *Kaos GL Dergisi*, (133), 24–25.
- Taylor, C. (2017). *Seküler Çağ* (2. baskı; D. Körpe, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekin, M. (2012). Toplumsal Cinsiyet Kritikleri. İçinde İ. Kurt ve S. A. Tüz (Ed.), *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 1* (ss. 265–271). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Toker, H. (2017). Kadın ve Medya: Norveç ve Türkiye. İçinde D. Altun ve H. Toker (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* (ss. 141–162). Ankara: Nika Yayınevi.
- Twenge, J. M. (2018). *İ-Nesli* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Wafer, J. (1999, Temmuz). Muhammed ve Erkek Eşcinselliği (Selçuk, Çev.). *Kaos GL Dergisi*, (59–60), 17–19.
- Wolf, S. (2012). *Cinsellik ve Sosyalizm: LGBT Özgürleşmesinin Tarihi, Politikası ve Teorisi* (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- 5170 sayılı yasanın 7. Maddesi: <https://www.anayasa.gen.tr/5170sk.htm>
- Büyük Aile Platformu Kuruluş Manifestosu: <https://www.buyukaileplatformu.org/>
- CEDAW Ek İhtiyari Protokolü (2000): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/07/cedaw-protokol.pdf>
- Cedaw nedir? Ayrımcılık Yapmama: <https://www.youtube.com/watch?v=G0ZSFj7-4Yk>
- Cedaw nedir? Devlet Yükümlülükleri: <https://www.youtube.com/watch?v=5xYMshVg9LI>
- Cedaw nedir? Gerçek Eşitlik: <https://www.youtube.com/watch?v=3UhmRqKUos>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (1997): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/1997KIH-YC.pdf>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2005): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/2005TCKKadinPlatformu.pdf>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2010): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/CedawTR6.pdf>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2016): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/cedaw-g%C3%B6lge-2016-TR.pdf>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2021) – 2022 yılında güncellenen versiyonu: <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2022/02/8.-Golge-Raporu-2022-yilinda-guncellenmis-versiyonu.pdf>
- CEDAW Türkiye Gölge Raporu (2021): <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2022/02/8.-Golge-Raporu-07.06.2021-de-gonderilen-TR1.pdf>
- CEDAW'a (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women / Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 1985): <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TConEliminationDiscriminationWomen.pdf>
- Türkiye'nin sekizinci dönem raporuyla ilgili konu ve soru listesi (2021): https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2022/02/CEDAW_Konu-ve-Soru-Listesi-Resmi-olmayan-Turkce-ceviri.pdf